

Institucije, investicije i institucionalna promjena - institucijski aspekti ekonomskog razvoja

Pletikos, Marijana

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:699776>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-31**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrića u Puli

Fakultet ekonomije i turizma „dr. Mijo Mirković“

INVESTICIJE, INSTITUCIJE I INSTITUCIONALNA PROMJENA – INSTITUCIONALNI
ASPEKT EKONOMSKOG RAZVOJA

Diplomski rad

Pula, 2014.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma „dr. Mijo Mirković“

INVESTICIJE, INSTITUCIJE I INSTITUCIONALNA PROMJENA – INSTITUCIONALNI
ASPEKT EKONOMSKOG RAZVOJA

Diplomski rad

STUDENT: Marijana Pletikos

SMJER: Financijski management

KOLEGIJ: Analiza investicija

MENTOR: dr.sc. Dean Sinković, MBA

Pula, 2014.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, Marijana Pletikos, izjavljujem da sam diplomski rad „Investicije, institucije i institucionalna promjena – institucionalni aspekt ekonomskog razvoja“ napisala prema Pravilniku o diplomskom radu, uz pomoć mentora dr.sc. Deana Sinkovića, MBA, koristeći se pritom odgovarajućom literaturom.

Sadržaj:

1	Uvod.....	1
1.1	Ciljevi istraživanja.....	1
1.2	Kompozicija rada.....	2
1.3	Znanstveno – istraživačke metode korištene u radu.....	3
2	Institucije – smisao postojanja i ustroj.....	4
2.1	Teorija ljudskog ponašanja.....	6
2.2	Teorija transakcijskih troškova.....	8
2.3	Teorija institucija.....	12
2.3.1	Formalna ograničenja.....	12
2.3.2	Neformalna ograničenja.....	14
2.3.3	Stabilnost institucionalnog okvira.....	15
3	Nova institucionalna ekonomija.....	16
3.1	Razlike u razvijenosti zemalja.....	17
3.2	Razlike u razvijenosti zemalja – primjer Republike Hrvatske.....	19
4	Institucionalni okvir kao važna uloga uspješnosti gospodarstva.....	22
4.1	Mjerenje kvalitete institucija.....	22
4.2	Ekonomska politika i institucionalni model rasta u EU.....	25
4.3	Ekonomska politika i institucionalni model ekonomskog rasta u Republici Hrvatskoj i tranzicijskim zemljama.....	26
5	Investicije – definicija i uloga.....	30
5.1	Konkurentnost zemalja i kretanje stranih investicija na globalnom tržištu.....	31
5.2	Analiza investicija u Republici Hrvatskoj.....	33
6	Investicijska klima.....	36
6.1	Sektori i područja interesa za poticanje investicije.....	36
6.2	Jačanje institucionalnog okvira.....	38

7	Poticanje investicija u Republici Hrvatskoj	40
7.1	Prednosti, slabosti, prilike i prijetnje poticanja investicija u Republici Hrvatskoj....	40
7.2	Unaprjeđenje institucionalnog okvira za investicije.....	42
8	Investicije kao ključan čimbenik ekonomskog rasta	44
9	Zaključak.....	45
10	Literatura	46

1. Uvod

Tema ovog rada usmjerena je na problematiku institucionalnog razvitka i povezanost sa investicijama i ekonomskim rastom. Na globalnoj razini literatura o ekonomskim politikama sve je bogatija istraživanjima navedene problematike institucionalnog razvitka. Zanimanje ekonomista i stručne javnosti povećava se zbog spoznaje da je uspješnost svakog nacionalnog gospodarstva, društvene skupine, međunarodnih integracija ili tvrtke ovisna o procesu institucionalne prilagodbe.

Različiti autori definiraju institucije na sličan način. U širem smislu se definiraju kao formalna i neformalna pravila igre u društvu koja određuju međusobne odnose među pojedincima. U užem smislu pod institucijama se smatraju organizacijske jedinice, procedure i regulacijski okvir. Institucije se dijele na vanjske odnosno one koje su zadane te definiraju društvenu strukturu, i unutrašnje koje pojedinci formiraju prema potrebama. Institucije označavaju formalna i neformalna ograničenja i njihova obilježja izvršenja. U idealnim uvjetima formalne i neformalne institucije se međusobno nadopunjuju.

Do institucionalne promjene lakše dolazi kada su oni koji imaju korist od postojećih institucija prisiljeni prihvatiti nove institucije, što se događa pri ulasku u EU. Većinu tranzicijskih zemalja je očekivani ulazak u EU motivirao za pozitivne promjene institucija i povećao legitimnost reformi.

Bitnija uloga institucija u društvima je da su institucije temeljna determinanta dugoročne uspješnosti ekonomija.

1.1 Ciljevi istraživanja

Ciljevi istraživanja ovog rada su:

- Definiranje pojma institucija, njihovih vrsta i uloga
- Upoznavanje sa teorijom institucija koja se sastoji od teorije ponašanja, teorije transakcijskih troškova i provedbe ugovora
- Analiza nove institucionalne ekonomije sa naglaskom na razlike u razvijenosti zemalja

- Analiza investicija i konkurentnosti zemalja te ekonomskog rasta
- Povezivanje investicija sa jačanjem institucionalnog okvira te definiranje investicija kao ključni čimbenik ekonomskog rasta.

1.2 Kompozicija rada

Ovaj rad sastoji se od devet dijelova. Prvi dio rada odnosi se na uvod, u kojem se čitatelja upoznaje sa širom tematikom rada.

Poglavlje nakon uvoda objašnjava pojam institucija, njihov smisao te teoriju institucija – od kojih se teorija sastoji te koja su ograničenja teorije.

U trećem dijelu se analizira pojam nova institucionalna ekonomija te se navode razlike u razvijenosti zemalja i primjer Republike Hrvatske. U poglavlju koje slijedi bazira se na mjerenje kvalitete institucija. Navodi se teorija da je institucionalni okvir važna uloga uspješnosti gospodarstva te se objašnjava institucionalni model ekonomskog rasta u tranzicijskim zemljama i u Republici Hrvatskoj.

Peto poglavlje analizira pojam investicija i konkurentnosti zemalja. Analizira se posebno investicije u Republici Hrvatskoj a navode se i konkurentske prednosti okolnih zemalja u Europskoj uniji. U poglavlju koje slijedi pojašnjava se način poticanja investicija i navode se sektori područja interesa. Zatim slijedi posebno poglavlje o poticanju investicija u Republici Hrvatskoj u kojima se posebno objašnjava učinkovitost institucionalnog okvira.

Osmo poglavlje povezuje investicije sa ekonomskim rastom odnosno objašnjava se kako su investicije ključan čimbenik ekonomskog rasta.

Zaključna razmišljanja rada dana su u posljednjem poglavlju, dok na kraju slijede popisi literature kao i sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku.

1.3 Znanstveno – istraživačke metode korištene u radu

U pisanju diplomskog rada korišteno je nekoliko znanstveno - istraživačkih metoda, među kojima metoda analize i sinteze, metoda klasifikacije i deskripcije, komparativna metoda, te induktivno – deduktivna metoda zaključivanja.

Analitičko - sintetička metoda se sastoji od dva dijalektički suprotna, ali jedinstvena metoda postupka, analize i sinteze. Metoda analize u ovom je radu korištena kod raščlanjivanja složenih pojmova, vrijednosnih sudova i zaključaka na njihove jednostavnije sastavne dijelove te kod izučavanja svakog dijela za sebe i u odnosu na druge dijelove. Metoda sinteze je u radu korištena kod spajanja dijelova ili elemenata u cjelinu, sastavljanja jednostavnih misaonih tvorevina u složene i složenih u još složenije.

U radu je također korištena metoda klasifikacije, odnosno sistematska i potpuna podjela općeg pojma na posebne, koje taj pojam obuhvaća. Može se vidjeti kroz čitav rad prilikom brojnih podjela pojmova.

Metoda deskripcije je postupak jednostavnog opisivanja ili ocrtavanja činjenica, procesa ili predmeta u prirodi i društvu te njihovih empirijskih podređivanja odnosa i veza, ali bez znanstvenog tumačenja i objašnjavanja, a u radu je ova metoda također jedna od češće korištenih kod brojnih opisivanja i objašnjavanja pojmova kroz cijeli rad.

Komparativna metoda je postupak uspoređivanja istih ili srodnih činjenica, pojava procesa i odnosa, odnosno utvrđivanje njihove sličnosti u ponašanju i intenzitetu i razlika među njima.

Induktivno - deduktivna metoda se koristi za objašnjavanje utvrđenih, te otkrivanje novih spoznaja i logičkih zakonitosti u dokazivanju postavljenih teza, provjeravanju postavljenih hipoteza i znanstvenih istraživanja. U radu je korištena prilikom tumačenja rezultata istraživanja kvalitete institucija.

2 Institucije – smisao postojanja i ustroj

Institucije donedavno u literaturi nisu imale točno određenu definiciju, no danas se većina znanstvenika približava jednoj: institucije predstavljaju društveno ograničenje, a pojavljuju se kada se primjenjuju pravila koja se kreću u rasponu od ustava do društvenih normi. Ekonomske institucije predstavljaju formalno određena pravila po kojima se odvijaju interakcije ekonomskih subjekata s ciljem stvaranja uvjeta za donošenje odluka. Ukupnost institucija u jednom ekonomskom sustavu u jednoj državi ili u ekonomskoj uniji čine institucionalnu strukturu tog sustava. Pod pojmom ekonomske institucije smatraju se i neformalne ekonomske institucije poput običaja, kulture i kodeksa ponašanja. Uz ekonomske postoje i druge društvene institucije, političke ili pravne.

Institucije mogu biti formalne i neformalne odnosno postoje formalna ograničenja pod koje spadaju pravila i zakoni te neformalna ograničenja kao što su konvencije ili kodeksi ponašanja. Neki autori dijele institucije na eksterne i interne pri čemu su eksterne institucije ona formalna pravila koja se izvršavaju monopolističkom prisilom države, a interne su institucije predmet privatnog nadzora i mogu se klasificirati prema različitim obilježjima izvršavanja ili provedbe pravila. Nadzor nad internim pravilima oslanja se na horizontalne odnose među uključenim akterima, a eksterne se institucije osnivaju na vertikalnim (hijerarhijskim) izvršnim ili provedbenim mehanizmima.¹

Institucije tako možemo klasificirati na neformalne što bi bile konvencije, dogovori ili sporazumi, etička pravila i običaji, te formalne institucije i to formalno privatno pravilo i pravila pozitivnog prava. Neformalne institucije su zapravo na normama utemeljena ponašanja i vrijednosti društva.

Neformalna pravila ponašanja nisu zakonski eksplicitno formulirana pa je njihovo poštovanje prepušteno volji donosioca odluke. Zakonom ne treba biti propisano poštovanje etičke dimenzije poslovnog rješenja ali da bi donosio odluke svejedno mora voditi brigu o tome. U neformalne oblike ponašanja i institucija spadaju nebriga o pristranosti u problemima sukoba interesa ili zanemarivanje individualne odnosno društvene odgovornosti.

Nametanje mehanizama (funkcioniranje pravne države) kojim se osigurava legitimnost formalnih pravila pomaže također transformaciji neformalnih pravila. S druge strane

¹ Budak, J., Sumpor, M.: Nova institucionalna ekonomika i institucionalna konvergencija.

neformalna pravila imaju značajnu ulogu u podržavanju formalnih pravila kao što je na primjer uloga poslovne etike u samopodržavanju ugovora i vlasničkih prava. Međusobna uvjetovanost je nedvojbeno, a inicijatori institucionalnih promjena su nosioci političkog života u zemlji koji nose odgovornost za njihovu provedbu i funkcioniranje.²

Institucionalna ograničenja uključuju djelovanje koje je pojedincima zabranjeno i definiranje okolnosti u kojima je pojedincima dopušteno poduzimanje određenih akcija. Stoga je moguće ustvrditi kako je riječ o okviru unutar kojeg se odvija ljudska interakcija. Moguće je povući gotovo savršenu analogiju s pravilima igre u određenom grupnom sportu. Ta se pravila sastoje od formalnih pravila, iskazanih u pismenom obliku, kao i uobičajeno nepisanih pravila, kao na primjer ne ozlijediti namjerno ključnog igrača protivnog tima. Analogno tome, pravila i neformalni kodeks ponašanja ponekad se prekrše, nakon čega uobičajeno slijedi kazna. Stoga je jedan od ključnih dijelova funkcioniranja institucija pitanje koliko je visoka cijena kršenja dogovorenih pravila i kako će stroge biti kazne koje će uslijediti.³

Kod definiranja institucija ključno je objasniti razliku između institucija i organizacija.

Promatrane zajedno institucije čine sustav alokacije rijetkih resursa, sustav imovinskih prava. Međutim, ovdje postoji mali problem jer je uobičajeno značenje pojmova imovinsko pravo i institucija drugačije negoli je to u ekonomiji. Za mnoge ljude institucija je organizacija kao što je poduzeće, bolnica ili škola, a nije skupina pravila. U zakonodavstvu pojam imovinsko pravo upućuje na usku kategoriju zakonskih pravila, a ne općenito na društvena ograničenja. Neki čitatelji smatraju da je imovinsko pravo pravna riječ koja isključivo označava privatno vlasništvo i politiku „*laissez-faire*“. Naprimjer, jedan mi je recenzent jednom predložio da zbog nedavne izborne pobjede desnice izbjegnem pojam imovinsko pravo. Povrh toga riječ “pravo” u pojmu imovinsko pravo upućuje i protivnike i branitelje privatnog vlasništva na pojam moralnog prava. Uvaženi znanstvenik (Scott, 1983.) napisao je esej o “imovinskom pravu i krivu”. Iako, priznajem da je ekonomiji već dugo svojstveno da posuđuje riječi od općeg značenja i pridaje im novi smisao, važno je izbjegavati nepotrebne nesporazume. Zato ja često zamjenjujem pojam sustav kontrole pojmovima institucionalno okruženje ili sustav imovinskih prava, tako da bi čitatelj razumio kako govorim o općenitim društvenim ograničenjima.⁴

²<http://www.efos.unios.hr/arhiva/dokumenti/3.Uloga%20neformalnih%20institucija%20u%20tranzicijskoj%20ekonomiji.pdf>

³NORTH, D.C. (2003.) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia. Zagreb. str.14

⁴<http://www.ijf.hr/pojmovnik/neoinstitucionalna.htm>

Institucije su sastavni dio društvenog kapitala kao ključnog čimbenika ekonomske učinkovitosti te imaju važnu ulogu u povećavanju funkcionalnosti društva. Time se postavlja pitanje dali su primjerene institucije izvor gospodarskog rasta ili je do rasta došlo primjerenom ekonomskom politikom koje je dovela do formiranja novih institucija.

Učinkovitost institucija se u svijetu mjeri na dva načina. Prve i najčešće su mjere analize vremenskih presjeka. One objašnjavaju razlike u stopama rasta, uspješnosti vlade i korporacija u različitim vremenima te je tom mjerom zaključeno kako je institucionalna kvaliteta važna za rast, ali je uz kvalitetu institucija važno i uzeti u obzir druge odrednice kao što su zemljopisni položaj, povijesno naslijeđe ili trgovinska politika. Druga mjera učinkovitosti su studije koje promatraju pojedinu zemlju u kojima se ispituje učinak institucija po specifičnim područjima, kao što su na primjer održivi razvoj, razvitak tržišta ili upravljanje konfliktima.

North⁵ teoriju institucija dijeli na dvije teorije i to teoriju ljudskog ponašanja i teoriju transakcijskih troškova. Kada se te teorije povežu prikazati će se smisao postojanja institucija te koja je njihova uloga u funkcioniranju društva. Doda li se teoriji institucija i teorija proizvodnje može se analizirati uloga institucija u uspješnosti gospodarstva.

2.1 Teorija ljudskog ponašanja

Kao teorija o ponašanju pojedinaca, model očekivane korisnosti ima mnogo toga zajedničkog sa standardnom teorijom potrošnje. U oba slučaja pretpostavljamo da su odabrani predmeti bili ona neka vrsta potrošne robe ili igre na sreću, mogu se jednoznačno i objektivno opisati, te da će situacije koje podrazumijevaju postojanje jednakog sklopa raspoloživih sredstava (pr. jednakog proračuna) dovesti do jednakog izbora. U oba slučaja pretpostavljamo da je pojedinac sposoban izvršiti matematičke operacije potrebne kako bi se konkretno odredila raspoloživa sredstva, primjerice zbrojiti količine u kontejnerima različite veličine ili izračunati vjerojatnost za složene ili uvjetne događaje. Konačno u oba slučaja pretpostavljamo da su prioriteta prijelazni, pa da će pojedinac, bude li određeni predmet (bio on potrošna roba ili

⁵ NORTH, D.C. (2003.) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia. Zagreb.

neizvjesni dobitak) pretpostavio nekom drugom, a ovaj pak nekom trećem, prvi predmet pretpostaviti onom trećem.⁶

Teorija ljudskog ponašanja je bitna za shvaćanje smisla postojanja i ustroja institucija te se njome objašnjava i smjer institucionalnih promjena. Sažetak neoklasičnih bihevioralnih pretpostavki dao je Sidney gdje ustanovljuje sedam koraka klasičnih pretpostavki:

1. Svijet gospodarstva smatra se relativno uravnoteženim
2. Pojedini gospodarstveni subjekti stalno se susreću s istim situacijama izbora ili sa slijedom vrlo sličnih mogućnosti izbora.
3. Akteri imaju postojane preferencije pa tako ishode pojedinačnih izbora procjenjuju prema postojanim kriterijima.
4. S obzirom na stalnu izloženost, svaki pojedini akter mogao bi prepoznati te iskoristiti svaku priliku koja mu se ukaže za postizanje boljih rezultata te bi, u slučaju poslovnih tvrtki, učinio uz rizik da ga konkurencija eliminira.
5. Zato je moguće postići ravnotežu u kojoj pojedini akteri ne uspijevaju maksimizirati svoje preferencije.
6. Budući da se svijet nalazi u stanju približne ravnoteže, on odražava, barem približno, obrasce pretpostavki koje akteri maksimiziraju.
7. Pojedini procesi prilagodbe složeni su te vjerojatno ovise o sudioniku i situaciji. Za razliku od njih, pravilnosti koje su povezane s uravnoteženim optimizmom relativno su jednostavne; štedljivost stoga nalaže teorijsko istraživanje tih pravilnosti i usporedbu tih rezultata s drugim zapažanjima kao način da se postigne napredak u razumijevanju ekonomije.

Klasične pretpostavke koje se koriste u teoriji ljudskog ponašanja ne znače da se svi ponašaju sukladno racionalnom izboru, no bit klasične teorije je da će konkurentne sile učiniti da se akteri tako ponašaju. Kako se klasična teorija razvijala, stalno se promatra ponašanje aktera koji djeluju u skladu sa klasičnim pretpostavkama, teorija oskudnosti i konkurentnosti. Kako bi se pojasnila povezanost pristupa racionalnog izbora s institucijama, potrebno je pojasniti dva aspekta ljudskog ponašanja, motivaciju i dešifriranje okruženja. Motivacija se odnosi na ponašanje koje nije usmjereno samo na gomilanje bogatstva već na ono što pokreće ljudsko ponašanje, te kako održati takvo ponašanje tijekom vremena. Za dešifriranje okruženja može

⁶ NORTH, D.C. (2003.) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia. Zagreb. str. 33

se zaključiti kako akteri pomoću već postojećih „mentalnih modela“ mogu razumjeti okruženje te riješiti probleme s kojima se suočavaju.

Institucije u osnovi mijenjaju cijenu koju pojedinci plaćaju te ih usmjeravaju idejama, ideologiji i dogmama koje često imaju važnu ulogu u izboru pojedinca. No postojanje uvriježenog sklopa institucija ono je što omogućuje da pojedinci ne moraju razmišljati o problemima ni o njima odlučivati. Susreću se sa mnoštvom jedinstvenih i neponovljivih izbora u kojima su informacije nepotpune, a ishodi neizvjesni te bi pojedinci voljeli promijeniti ishode ponašanja ali ne mogu prepoznati bolje alternative. Ti ishodi koji prikazuju ponašanje pojedinca pomažu u oblikovanju institucija i osiguravaju pretpostavke da altruizam i druge vrijednosti koje nisu usmjerene na zgrtanje bogatstva postanu bitnim elementima izbora. Do neizvjesnosti dolazi zbog nepotpunih informacija o ponašanju drugih pojedinca a istim situacijama. Tako se razvijaju pravila i procedure kako bi akteri lakše dešifrirali okruženje.

Složenost okruženja, uzmemo li u obzir akterovu ograničenu sposobnost obrade, može objasniti subjektivno viđenje stvarnosti koje je karakteristično za ljudsko shvaćanje pa čak i čovjekovo doživljavanje institucionalnog okruženja kao pravičnog ili nepravičnog.⁷ Institucijski okvir koji postoji u ekonomiji postavlja ograničenja na izbor pojedinca.

2.2 Teorija transakcijskih troškova

Ishodište teorije transakcijskih troškova pripisuje se Coaseovoj predodžbi o postojanju troškova korištenja tržišnog mehanizma. Ponuđeno tumačenje za postojanje institucije poduzeća bilo bi dakle da se zaobilaženjem tržišta ostvaruje ušteda u transakcijskim troškovima ili troškovima korištenja tržišta.

Prema Coase-u, "najuočljiviji trošak 'organizacije' proizvodnje putem korištenja tržišnog mehanizma leži u otkrivanju relevantne razine troškova." (Coase, 1937; 43).

Utvrđivanje realne tržišne cijene povezano je s troškovima pribavljanja informacija o raspoloživoj ponudi, o postojećem rasponu cijena, o pouzdanosti dobavljača; zatim s troškovima razrade ugovora o kupoprodaji ili poslovnoj suradnji i konačno troškovima procesuiranja ukoliko se iz ugovornog odnosa naknadno razvije spor.

⁷ NORTH, D.C. (2003.) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia. Zagreb. str.43

Pionirski oblik "teorije transakcijskog troška" iznio je u obliku predavanja R. H. Coase 1930. g., a objavio ju je 1937. g. To je u suštini teorija o tvrtki (engl. "*Theory of the Firm*") jer se u njoj sve vrti oko pitanja: zašto postoje tvrtke? (engl. "*Why do firms exist?*"). Tek u 1950.-im nastaju prvi individualni i neovisni radovi na Engleskim i Američkim sveučilištima koji su je počeli razvijati. Međutim, izvori im nisu bili samo iz ekonomske, nego i iz organizacijske i pravne znanosti, čak i političkih znanosti. Suština teorije je u tome da ako je učinkovitije provesti transakciju dobra/usluge pod okriljem alternativne institucije, neće se koristiti cjenovni mehanizam. Institucija u ovom kontekstu ne mora biti tvrtka, nego bilo koja struktura (vertikalna integracija, aukcija) koja postoji da bi smanjila transakcijski trošak.⁸

Dio se tih troškova može umanjiti ukoliko poduzeće posjeduje specijalistička znanja o prirodi i/ili troškovima proizvodnje nekog proizvodnog faktora. Dio se troškova transakcije može i umanjiti kao posljedica djelovanja specifičnih mehanizama koji evoluiraju iz opće poslovne prakse. To su različite norme i običaji koji rezultiraju pojednostavljenjem procesa ugovaranja. Tako, već samo postojanje instituta ugovora, te postojanje pravnog sustava koji regulira način sklapanja ugovora i omogućuje nepristranu presudu u slučaju spora, umanjuje transakcijske troškove.

Teorija transakcijskih troškova govori o poduzeću kao institucionalnom nadomjesku za ugovorna ograničenja. Tamo gdje postoje rizici povrata specifičnih ulaganja; odnosno takvih ulaganja čiji se ekonomski potencijali mogu realizirati samo uz suradnju pravno i ekonomski nezavisnog poslovnog partnera, biti će potreban stanovit odnos kontrole. Taj odnos kontrole, ovisno o ostalim situacijskim faktorima (relativnoj veličini partnerskih poduzeća, načinu podjele koristi od zajedničke suradnje, strateškim planovima), može se ostvariti ponekad samim povoljnijim tržišnim položajem (asimetrija moći), ponekad ugovorom (ako su ugovorni odnosi sigurni) ili pak vlasničkom kontrolom (integracijom).

Mjerenje transakcijskih troškova možemo provesti nad potrošačkom robom, uslugama i ponašanju aktera. No mjerenje tih različitih razina troškova kako bismo dobili sveobuhvatne i u potpunosti točne informacije je preskupo. Troškovi informiranja pri različitim razinama svake jedinice u razmjeni su prisutni ali postoje asimetrične informacije.

Standardni neoklasični Walrasov model⁹ govori kako je na tržištu roba istovjetna i razmjena trenutačna. Pojedinci imaju potpune informacije o robi koja se razmjenjuje te stoga za

⁸ DUNKOVIĆ, D. (2003.) *Ekonomika transakcijskog troška: razvoj okvira modernog tržišnog partnerstva*. Str. 7

⁹ Prema Stiglitzu: Walras je opisao gospodarstvo kao ravnotežu u kojoj su cijene i količine određene ekvilibrijem između ponude i potražnje. Jedno od velikih postignuća u modernoj ekonomiji bila je upotreba tog modela kako bi se procijenila učinkovitost tržišnog gospodarstva. Gospodarstvo je učinkovito – u smislu da nitko

provedbu razmjene nije potreban nikakav napor osim plaćanja te robe novcem. Tako cijene postaju dostatno alokacijsko sredstvo za postizanje najvišeg stupnja korištenja vrijednosti. Kada se tom istom modelu dodaju troškovi informiranja odnosno troškovi mjerenja vrijednosti robe kao što su: jamstva, garancije, zaštitni znakovi, resursi namijenjeni razvrstavanju i stupnjevanju, studije o vremenu i kretanju, arbitraža i sl., cijene tih roba se povećavaju.

Provedba razmjene ili ugovora je ključna prepreka prilikom veće specijalizacije i podjele rada. U svim hijerarhijskim organizacijama problemi praćenja i mjerenja različitih svojstava uspješnosti agenata kazuju kako je plaća radnika umanjena za resursne troškove monitoringa i nadzora.

Bez institucionalnih ograničenja ponašanje usmjereno na vlastite interese zakomplicirat će složenu razmjenu zbog toga što je neizvjesno hoće li druga stranka smatrati da je u njezinu interesu da se drži sporazuma. Tako se može zaključiti da mjerenje i visoka cijena provedbe zajedno utvrđuju troškove transakcija.

Institucije razmjene daju strukturu (zajedno s primjenjenom tehnologijom) koja određuje troškove transakcija i troškove transformacija. Koliko će uspješno institucije rješavati probleme koordinacije i proizvodnje ovisit će o motivaciji igrača (njihovoj funkciji korisnosti), složenosti okruženja te sposobnosti igrača da dešifriraju i urede okruženje (mjerenje i provedba).¹⁰

Kroz prostor, vrijeme i složenost razlikuju se institucije potrebne za ekonomsku razmjenu. Što je veća specijalizacija i raznolikost to se veća važnost pridodaje institucijama koje pojedincima omogućuju ostvarenje ugovorenih uvjeta. U povijesti kada je bila karakteristična lokalna proizvodnja malih razmjera, transakcijski troškovi su bili niski, a transformacijski¹¹ su zbog slabe specijalizacije i podjele rada bili visoki. Kako su sudionici i opseg razmjene rasli stvorio se je impersonalan oblik razmjene, kod koje su rodbinske veze, bliska povezanost ili

ne može postati bogatiji, a da netko drugi u isto vrijeme ne postane siromašniji – samo u vrlo ograničenim uvjetima. Tržišta bi morala biti više nego konkurentna: morao bi postojati cijeli skup tržišta osiguranja (morala bi postojati mogućnost ugovaranja police osiguranja od svakog mogućeg rizika), tržišta kapitala morala bi biti savršena (morali biste moći pozajmiti koliko god hoćete na koliko god vremena po konkurentnim, riziku prilagođenim, kamatnim stopama) i ne bi smjelo biti eksternalija (vanjskih učinaka) ni javnih dobara. Okolnosti u kojima tržišta ne uspiju proizvesti učinkovite rezultate nazivaju se, naravno, tržišni neuspjesi.

¹⁰ NORTH, D.C. (2003.) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia. Zagreb. str.52

¹¹Evaluacija troškova se sastoji od dvije bitne kategorije, a to su transformacijski troškovi koji se sastoje od resursa uloženi u proces razmatranja promjene pravila te od troškova nadzora i provedbe. Transformacijski troškovi su pod utjecajem situacijskim varijablama kao što su: broj donositelja odluka, heterogenost interesa, pravila koja se koriste za promjenu pravila, vještine vođa, predložena pravila kao i autonomija za donošenje pravilabroj donositelja odluka, heterogenost interesa, pravila koja se koriste za promjenu pravila, vještine vođa, predložena pravila kao i autonomija za donošenje pravila.

trgovački kodeks ponašanja ograničavajući faktor. Tako je razmjena uklopljena u sklop institucija koja se bazira u kontekstu razrađenih rituala i religijskih uvjerenja s ciljem ograničavanja sudionika. Uloga država u zaštiti trgovaca se povećavala ali je s druge strane često njezina uloga vodila većem izvoru neizvjesnosti i većim transakcijskim troškovima radi zaštite i provođenja prava vlasništva.

U modernim ekonomijama javila se je impersonalna razmjena koju provodi treća strana. Institucije koje se javljaju u takvoj razmjeni nisu idealne te se i dalje ulažu ogromni resursi, kako bi se one što bolje približile različitosti klijenata i sudionika u razmjeni.

Prema Northu (2001.), ne radi se o tome da ideologija i norme nisu važni; oni to jesu te se u nastojanju da se obznane kodeksi ponašanja odvajaju znatni resursi. Istodobno, u složenim društvima oportunistički, varanje i izbjegavanje obveza donose sve veći profit. Zato je bitno postojanje treće strane koja će primijeniti prisilu.

Preko analize transakcijskih troškova inkorporira se analiza institucija. U klasičnoj teoriji institucija naglašava se utjecaj koji na ljudsku aktivnost vrše društvene norme, običaji, kultura i nejednaka politička i ekonomska moć. Pojedinac nije dan već je pod utjecajem institucionalnih i kulturnih faktora tako da institucije utječu na pojedince ali i obrnuto.

Novi institucionalizam ostaje unutar neoklasičnog toka, tako da pretpostavke o racionalnom individualnom izboru u velikoj mjeri modificira putem oportunizma i ograničene racionalnosti. Tako se razlikovanje starog i novog institucionalizma smatra vrlo kompliciranim za objašnjavanje jer je jedina radikalnija razlika to što nova institucionalna ekonomija uzima želje i preferencije pojedinaca kao date. U poglavlju koje slijedi će se detaljnije objasniti navedena teza.

Transakcijski troškovi nastaju zato jer su kontrolni sustavi sporni, te zato jer su mjerenje i provedba skupi odnosno kontrola je skupa. Razmatraju se kao odraz nesigurne kontrole resursa. Problem kontrole javlja se jer kontrola resursa mora riješiti na jedan od slijedećih načina: pomoću privatnog nadzora i razmjere na tržištu, pomoću izravne državne alokacije i komunalnog vlasništva, ili putem utrke i fizičke borbe.

Uklanjanje spomenutih transakcijskih troškova zahtijeva napor i različite pristupe, ali njih se ne može potpuno eliminirati. S obzirom da su transakcijski troškovi kao i svaki drugi troškovi, neki ekonomisti smatraju da se okolnosti u kojima nastaje transakcijski trošak uzimaju u obzir pri sklapanju ugovora, te ako su oni visoki neće inicirati pregovaranje - i to je efikasan pristup. Međutim, ako se taj trošak ne može predvidjeti, pravni okvir u ugovoru predstavlja alat za eliminiranje transakcijskog troška.¹²

2.3 Teorija institucija

Za definiranje i zaštitu vlasničkih prava te za provedbu ugovora potrebni su određeni resursi. Te transakcijske troškove određuju institucije zajedno s primijenjenom tehnologijom. Resursi su potrebni kako bi se inputi zemljišta, rada i kapitala pretvorili u outpute robe i usluga, a ta je pretvorba u funkciji ne samo primijenjene tehnologije nego i institucija. Stoga institucije igraju ključnu ulogu u troškovima proizvodnje.¹³

Nepotpune informacije i ograničeni mentalni kapacitet na osnovu kojeg se obrađuju informacije određuju transakcijske troškove. Transakcijski troškovi rastu jer su informacije skupe i asimetrično distribuirane među grupama koje ih razmjenjuju. Troškovi mijerenja i troškovi primjene ugovora određuju transakcijske troškove. Institucije su stvorene da smanje nesigurnost u ljudskoj razmeni. Zajedno sa tehnologijom one određuju transakcijske troškove.

2.3.1 Formalna ograničenja

Formalna pravila nadopunjuju neformalna ograničenja i povećavaju njihovu djelotvornost.

Stvaranje formalnih pravnih sustava za rješavanje složenijih sporova podrazumijeva postojanje formalnih pravila; da bi se razvile hijerarhije u složenijim organizacijama, potrebne su formalne strukture za određivanje odnosa između agenata i principala.¹⁴

¹² DUNKOVIĆ, D. (2003.) *Ekonomika transakcijskog troška: razvoj okvira modernog tržišnog partnerstva*. Str.16

¹³ NORTH, D.C. (2003.) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia. Zagreb. str.86

¹⁴ NORTH, D.C. (2003.) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia. Zagreb. str.67

Formalnim se pravilima smanjuju troškovi informiranja, praćenja i provedbe te se donose kako bi se neformalna ograničenja modificirala, preispitala ili zamijenila. Ona uključuju politička pravila, ekonomska pravila i ugovore. Hijerarhija tih ograničenja počinje od ustava, zakonskih odredbi i common law-a, lokalnih propisa do pojedinačnih ugovora, te se njima određuju opća pravila do konkretnih pojedinosti.

Politička pravila određuju hijerarhijsku strukturu države, strukturu odlučivanja i transparentnost. Ekonomska pravila određuju vlasnička prava nad imovinom, a ugovori pak sadrže konkretne odredbe koje se odnose na razmjenu. Pravila općenito imaju zadaću olakšati razmjenu, a razmjena uključuje pregovore između postojećih institucija.

U teoriji je objašnjeno kako su pravila zamišljena da budu u interesu pojedinaca a ne društva, ali ipak nalazimo na propise koje onemogućuju franšizu, ograničavaju ulaz robe ili otežavaju mobilnost faktora. Time se ne opovrgava važnost ideja i normi već se okvirno želi utvrditi da se propisi izvode iz vlastitih interesa.

Kod nastanka propisa općenito se vodi računa o troškovima pridržavanja propisa, što znači da moramo osmisliti metode kojima ćemo sa sigurnošću moći utvrditi da je došlo do kršenja propisa, izmjeriti težinu prekršaja (i štete koju će zbog njega pretrpjeti stranka u razmjeni) te uhvatiti prekršitelja.¹⁵

Kada se govori o djelotvornom ostvarivanju vlasničkih prava postoji jedna razlika koju je potrebno naglasiti. Problem je da bi u teoriji formalna politička pravila odnosno zakoni trebali olakšavati razmjenu, ali se demokracija u državi ne može izjednačiti s konkurentskim tržištima u ekonomiji. Ako su politički transakcijski troškovi niski i političari slijede precizne modele to rezultira učinkovitim vlasničkim pravima. Ali visoki transakcijski troškovi političkih tržišta često rezultiraju vlasničkim pravima koja ne potiču ekonomski rast te organizacije ne potiču stvaranje produktivnijih ekonomskih zakona. Problem koji nastaje je stvaranje institucija koje su u stanju osigurati povjerenje pojedinaca u poštnu ekonomsku utakmicu.

Ugovori osiguravaju jasan okvir razmjene proizvoda u kratkom vremenskom razdoblju. Pojedincima ili organizaciji pruža rješenje o tome kako ugovorne strane u razmjeni mogu ustrojiti složenije oblike organizacija. Ugovori zapravo odražavaju različite načine olakšavanja razmjene.

¹⁵NORTH, D.C. (2003.) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia. Zagreb. str.69

Proučavajući samo formalna pravila stječe se pogrešna slika između formalnih ograničenja i uspješnosti te je zato potrebno kombinacijom neformalnih normi, pravila i obilježjima provedbe doći do odabira i konačnih ishoda razmjene.

2.3.2 *Neformalna ograničenja*

Uvaženo je mišljenje da su život i ekonomija uređeni po formalnim zakonima i vlasničkim pravilima, no ona i u najrazvijenijim gospodarstvima čine mali dio sveukupnih ograničenja. U svakodnevnom životu, kako unutar obitelji tako i u poslovanju, vodeću strukturu definiraju pravila i norme ponašanja. Kako bi se dokazala važnost neformalnih ograničenja potrebno je navesti da se ista formalna pravila i/ili ustavi koji se donose u različitim društvima, različito interpretiraju zbog velikog broja aspekta društava. Neformalna pravila zapravo su naslijeđe koje se naziva kulturom¹⁶.

Definicija kulture je da učenjem i oponašanjem, s jednog naraštaja na drugi, prenosi znanje, vrijednosti i ostale čimbenike koji utječu na ponašanje. Kultura osigurava na jeziku utemeljen pojmovni okvir za kodiranje i tumačenje informacija koje se osjetima prenose do mozga.¹⁷

Jan Figel, povjerenik Europske komisije za obrazovanje, informiranje, kulturu i višejezičnost, istaknuo je doprinos kulture i umjetnosti u zapošljavanju, inovaciji i socio-ekonomskom razvoju Europske unije, njenih regija i gradova: „Sektor kulture je glavni pokretač stvaralaštva, a stvaralaštvo je osnovica društvene i ekonomske inovacije. Uvjeren sam da kultura i umjetnost predstavljaju dinamički ekonomski i društveni faktor u službi snažnijeg rasta i zapošljavanja.“¹⁸

Prema Posneru (1980.), slaba vlast, dodjeljivanje prava i dužnosti na temelju obiteljske pripadnosti, darivanje kao temeljni oblik razmjene, preuzimanje pune odgovornosti za štetu, naglasak na velikodušnosti i časti kao uzvišenim etičkim normama, kolektivna krivnja – ta i druga obilježja društvene organizacije često se pojavljuju u opisima primitivnih i drevnih društva. Ona ukazuju na to da je jednostavni model primitivnog društva, iako su mu

¹⁶Kultura predstavlja skup materijalnih i duhovnih vrijednosti uvjetovanih tradicionalnim okvirima i suvremenim promjenama koje formiraju prihvatljivo ponašanje članova jednog društva.

¹⁷NORTH, D.C. (2003.) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia. Zagreb. str.56

¹⁸<http://www.entereurope.hr/cpage.aspx?page=clanci.aspx&pageID=13&clanakID=1442>

nepoznata mnoga specifična obilježja konkretnih društava, ipak može objasniti najveći dio strukture primitivnih društvenih institucija.¹⁹

Neformalna ograničenja igraju važnu ulogu u strukturi odabira te u kratkoročnom i dugoročnom razvoju društva. Kultura definira načine na koji pojedinci obrađuju i koriste informacije odnosno utječe na konkretizaciju formalnih ograničenja. Neformalna ograničenja ne mijenjaju se istom brzinom promjene kao i formalna pravila te baš zbog te napetosti između promijenjenih pravila javljaju se važne implikacije za način na koji se gospodarstva mijenjaju.

2.3.3 *Stabilnost institucionalnog okvira*

Institucionalni okvir utjecat će i na transformacijske i na transakcijske troškove. Postojanje složenog institucionalnog okvira poticao bi mobilnost faktora, savladavanje vještina, neprekinutu proizvodnju, brz i jeftin prijenos informacija te inovacije na području tehnologija. Kako je ove uvjete nemoguće u potpunosti ostvariti može se zaključiti da je postojeći institucionalni okvir mješavina institucija u kojoj neke institucije potiču aktivnosti kojima se povećava produktivnost dok ih neke institucije koče, tako da potiču monopolističke organizacije sprječavanje jeftinog protoka informacija.

Pojedini poduzetnik treba biti u stanju utvrditi kvantitetu i kvalitetu inputa i outputa tvrtke. U neoklasičnom modelu u obzir se nisu uzimali troškovi organizacije, koordinacije, nadzora i mjerenja. U modernoj ekonomiji poduzetnici moraju kupovati inpute koji iziskuju različita mjerenja kako bi proizveli outpute stalne kvalitete te jamčili istu. Takvo savršeno mjerenje i provedba podrazumijevaju složene institucije.

Problem se javlja kada se usporede organizacije proizvodnje u visokorazvijenim industrijaliziranim ekonomijama sa proizvodnjom u zemljama Trećeg svijeta. Problem manje razvijenih zemalja sa lošim definiranim vlasničkim pravima gdje prevladavaju mala poduzeća sa zastarjelom tehnologijom, su visoki transakcijski troškovi. O razlikama u razvijenosti zemalja biti će riječi u sljedećem poglavlju.

¹⁹Preuzeto iz Northa (2003.), str.59

3 Nova institucionalna ekonomija

Izbor i transakcije smatraju se temeljnim jedinicama analize nove institucionalne ekonomije. No međutim, mnoga pitanja zahtijevaju potpuniji i sofisticiraniji model izbora kao i teorije koje objašnjavaju kako ljudi formiraju preferencije i modeliraju svoje društveno okruženje. Društvena ograničenja pridružuju se već poznatim ograničenjima standarde ekonomske teorije a to su dohodovno²⁰ ili tehnološko ograničenje. Oni utječu na poticaje ljudi i oblikuju njihove izbore.

Neoinstitucionalna ekonomija predstavlja interdisciplinarni pristup istraživanju veza koje ekonomski sustav ima s ostalim dijelovima društvenog sustava. Ona uključuje proučavanje različitih područja kao što je sociologija, antropologija, političke znanosti, pravo, javni izbor, povijest, demografija, te kasnije psihologija i kognitivna znanost. Iako se neoinstitucionalna ekonomija koristi različitim disciplinama, ona ipak zahvaljuje svoj identitet posebnom predmetu istraživanja: proučavanju veze između institucija i bogatstva. Istraživanja sociologije, politike i psihologije motivirana su nastojanjem da se što bolje razumije djelovanje i dinamika ekonomskih sustava.²¹

Ključni sastavni dio ekonomije institucija su transakcijski troškovi o čemu je bilo govora u prethodnom poglavlju. Istraživanje ekonomije institucija mora biti izgrađeno na nalazima iz makroekonomije i mikroekonomije te razlike između obične ekonomije i ekonomije institucija nije potrebno dodatno naglašavati.

Kako se znanstvenici već dugo trude objasniti međuzavisnost kontrole, informacija i poticaja oblikovanja ekonomskog ponašanja, došli su do zaključka o teorijskoj osnovi za suvremenu teoriju ekonomskih sustava. Teorijska osnova kaže kako je pristup koji se zasniva na informacijama i kontroli te kada se povežu gore navedene međuzavisnosti sa transakcijskim troškovima i imovinskim pravom dobiva se pristup teoriji ekonomskih sustava i njihovoj evoluciji u vremenu.

Institucionalna ekonomika razvila se na prijelazu 19. u 20. stoljeće. Razlikujemo „staru“ institucionalnu ekonomiku i novu institucionalnu ekonomiku. Nova institucionalna

²⁰ Zadovoljstvo ili korisnost koje potrošač može uživati direktno je ovisno o visini njegovog raspoloživog dohotka. Dohodovno ograničenje potrošača prikazuje se budžetskim pravcem.

²¹ <http://www.ijf.hr/hr/korisne-informacije/pojmovnik-javnih-financija/15/neoinstitucionalna-ekonomija/314/neoinstitucionalna-ekonomija/315/>

ekonomika čiji su glavni predstavnici North i Williamson razvila se oko sredine sedamdesetih godina 20. stoljeća kao odgovor na tada prevladavajuću neoklasičnu i liberalnu ekonomsku misao. Teoretičari nove institucionalne ekonomike smatraju da je neoklasična teorija neprimjeren alat za analizu i za određivanje politika kojima bi bio poticajan razvitak zato što se u neoklasičnoj analizi obično pretpostavlja da transakcije ne koštaju ništa, da su informacije slobodno raspoložive i da su države dobronamjerne.²²

3.1 Razlike u razvijenosti zemalja

Ekonomska i politička neorganiziranost zajedno sa zapuštenim ljudskim kapitalom ekonomskih i političkih subjekata može značajno usporiti ekonomsku prekretnicu. Zamjena iznimno neučinkovitih regulacija onim prigodnijima je jedan od izazova sa kojim se suočavaju zemlje u razvoju.

Ekonomske institucije smatraju se neophodnim uvjetom za privredni rast i razvoj, iako samo vanjski uvjet jer unutar privrednog sustava djeluju mnoge interesno motivirane kočnice institucionalnih promjena kao što su razni povijesni, geografski, politički i drugi uvjeti.

One su temeljna determinanta dugoročne uspješnosti ekonomija. Iako ih ne možemo vidjeti ili osjetiti pa ni izmjeriti, institucije su konstrukti ljudskog uma.

Ključni faktor koji utječe na stvaranje institucija jest način na koji akteri koriste informacije, a koji je posljedica visokih transakcijskih troškova. Riječ je o značenju racionalnosti i značajkama transakcija koje akterima onemogućuju da uz model nultih transakcijskih troškova postignu maksimalan rezultat. Postulat neoklasične teorije o instrumentalnoj racionalnosti temelji se na pretpostavci da akteri raspoložuju informacijama koje su potrebne za ispravnu procjenu raspoloživih alternativa te da u skladu s time donesu odluke kojima će postići željene ciljeve. Takav postulat implicitno predstavlja postojanje određenog sklopa institucija i informacija. Ako institucije imaju tek pasivnu ulogu, te ne ograničavaju izbore aktera, a akteri posjeduju sve potrebne informacije koje su neophodne za pravilan izbor i

²² Budak, J., Sumpor, M.: Nova institucionalna ekonomika i institucionalna konvergencija. str. 173

donošenje ispravnih odluka, tada se možemo složiti s tezom da je postulat o instrumentalnoj racionalnosti dobar kamen temeljac.²³

U modernom zapadnom svijetu postoje tržišta koja svojim dobrim poslovanjem služe kao dokaz da dobro funkcioniraju te se čak približavaju neoklasičnom idealu tržišta. No ipak takva tržišta imaju vrlo stroge institucionalne zahtjeve i teško ih je realizirati.

I politički i ekonomski modeli u različitim ekonomijama variraju i vremenski i među djelatnostima te su specifična institucionalna ograničenja istih. Postavlja se pitanje u kojoj bi mjeri neki model mogao biti prikladan u potpuno različitim ekonomijama i na koji bi način taj isti model funkcionirao u slijedećem razdoblju, odnosno u drugom vremenu.

Kao i u slučaju visokorazvijenih zemalja, potrebno je ne samo shvatiti važnost cjelokupnog institucionalnog okvira koji je od presudne važnosti za ekonomski rast nego i biti u potpunosti svjestan posljedica tekućih marginalnih promjena ne samo na ukupnu uspješnost nego i na pojedine sektore ekonomije. Već smo dugo vremena svjesni da struktura poreznog sustava, regulativa, sudskih odluka, statuta i zakona – da spomenemo samo neka od formalnih ograničenja – oblikuje i određuje poslovnu politiku tvrtki, sindikata i drugih organizacija, a time određuju i specifične aspekte ekonomske uspješnosti. Međutim, taj uvid nije rezultirao usredotočenošću ekonomske teorije na oblikovanje političko-ekonomskog procesa koji može dovesti do takvih rezultata.²⁴

U tranzicijskim se zemljama ekonomskim reformama nastojalo u što kraćem roku osigurati brži ekonomski rast i razvitak. Nalazi ekonomskih analitičara i teoretičara pokazuju kako je glavni krivac zastoja u ekonomskom rastu tih zemalja neodgovarajući institucionalni okvir. Za uspješno provođenje mjera ekonomske politike nužno je postojanje političke stabilnosti odnosno institucionalnog okvira kojim se reguliraju vlasnička prava, ulazak i izlazak firmi na tržište i ostali preduvjeti funkcioniranja tržišta. Problem je postojao sve veći tijekom vremena, zbog brzog razvoja tehnologije, promjena i veličina i različitosti tržišta te se traže bolja institucionalna rješenja.

Pitanje koje se nameće je dali su primjerene institucije izvor gospodarskog rasta ili je rast potaknut ekonomskom politikom doveo do formiranja novih institucija. Različita istraživanja i analitičari suglasili su se o tome da je institucionalna kvaliteta važna za ekonomski rast, no

²³NORTH, D.C. (2003.) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia. Zagreb. str.148

²⁴NORTH, D.C. (2003.) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia. Zagreb. str.152

javlja se i različite spoznaje o relativnom značenju institucija u odnosu na druge odrednice rasta i razvitka.

Edison (2003.)²⁵ empirijski ispituje jakost veze među kvalitetom institucija i ekonomskom uspješnošću na regionalnim skupinama najslabije do najviše razvijenih zemalja svijeta. Skupine zemalja s višom kvalitetom institucija ostvarivale su više stope povećanja i stabilnije povećanje BDP-a po stanovniku. Utjecaj ekonomske politike na ekonomsku uspješnost pokazao se slabijim od utjecaja kvalitete institucija. Zaključak rada jest da se primjerene politike mogu uspješno provoditi samo ako postoji funkcionalni institucionalni okvir, a sa druge strane slabe institucije smanjuju vjerojatnost provedbe politika i narušavaju njihovu učinkovitost.

3.2 Razlike u razvijenosti zemalja – primjer Republike Hrvatske

Svako uspješno konstruiranje institucionalnog sustava zasnovanog na iskustvu, mora se razvijati lokalno, na lokalnom znanju i primjerima iz prakse kako bi se u specifičnim uvjetima postigli najbolje rezultate.

Razlozi jačanju jaza i nejednakosti ekonomskog rasta među zemljama objašnjavaju se: niskim stopama zaposlenosti, niskom proizvodnošću rada, niskim stopama akumulacije kapitala, niskim investicijama u obrazovanje (ljudski kapital), neprimjerenim makroekonomskim okruženjem, zakonskom regulativom koja ograničava konkurentnost, nedostatkom inovacija i tehnološkim napretkom.²⁶

Liberalni analitičari i teoretičari razvitka, sve više uzroke zaostajanja nalaze u neodgovarajućem institucionalnom okviru unutar kojega se odvijaju političke i ekonomske reforme. Pojednostavljeno rečeno, navodno je izostalo konstituiranje institucija koje bi podržavale političke i ekonomske reforme društva u tranziciji u smjeru dalje liberalizacije. Institucije bivšega sustava ukinute su političkim i ekonomskim reformama, ali su zamijenjene manjkavim ili neodgovarajućim novim institucijama (Ahrens, 2002.). O tranzicijskim procesima i reformama danas, gotovo dva desetljeća nakon pada Berlinskoga zida, postoji brojna literatura (primjerice Roland, 2000.), a zanimanje akademske zajednice i nositelja

²⁵ Preuzeto iz: Budak, J., Sumpor, M.: Nova institucionalna ekonomika i institucionalna konvergencija. str.176

²⁶ ŠKARE, M. (2007.) Priroda gospodarskog rasta u Hrvatskoj. *Ekonomija*. 14 (1).

ekonomske politike za istraživanja zemalja u tranziciji ne jenjava. U tranzicijskome razdoblju raznovrsne su organizacije i autori pokušali razviti metodologiju koja bi omogućila praćenje i ocjenu procesa tranzicije. Primjerice, Europska banka za obnovu i razvitak (EBRD²⁷) redovito objavljuje pokazatelje napretka u provedbi tranzicijskih reformi.²⁸

Demokratske države imaju neke prednosti, a to su da ravnomjernije raspoređuju dohodak i potiču nastanak boljih institucija jer imaju stabilniji rast. Kod zemalja u tranziciji iskustvo je pokazalo da razlika u uspješnosti ekonomske pretvorbe proizlazi iz razlika u formiranom institucionalnom okviru.

Europska banka za obnovu i razvoj navela je nekoliko institucionalnih rješenja za problematična područja zemalja tranzicije. U izvješću banke navedeno je kako je potrebno uvesti institucije koje osiguravaju ustavnu stabilnost, političku i građansku slobodu te djelotvornu zakonodavnu i izvršnu vlast. Zatim je potrebno uspostaviti institucionalni okvir koji osigurava provedbu reformi, dok je na području privatnog sektora potrebno poticati privatizaciju, izravna ulaganja te kvalitetu poslovnog okruženja i konkurenciju.

Republika Hrvatska, po svojoj objektivnoj poziciji, i njezini građani po svojoj sposobnosti i motivaciji, bili su od godine 1990. upućeni na nekoliko temeljnih smjernica vlastitog političkog, društvenog i ekonomskog razvoja. Ukupna orijentacija mogla se sažeti u nekoliko bitnih točaka: a) demokratizacija društva i višestranačje; b) tržišna ekonomija uz uvažavanje socijalnog modela društvenog partnerstva poznatog i primijenjenog u državama kontinentalnog gospodarskog modela; c) spremnost i visok stupanj interesa za uključivanje u EU.²⁹

Strukturne je promjene bilo potrebno provesti u okviru realnog sektora ali je to bilo neophodno napraviti i u okviru javnih djelatnosti čija kvaliteta utječe na ukupnu pozicioniranost nacionalne ekonomije. Prilikom provođenja reformi u tranzicijskim zemljama, vrlo brzo je prepoznat značaj institucionalnog i regulatornog okvira države. No u Republici Hrvatskoj, u prvih deset godina samostalnosti nisu prepoznali potrebu za dubljom strukturnom reformom institucionalnog okvira niti su ulogu institucija ugradili u strukturni model svog gospodarskog rasta.

²⁷ European Bank for Reconstruction and Development – hrv. Europska banka za obnovu i razvoj

²⁸ BALETIĆ, Z., BUDAK, J. (2007.) Indeksi ekonomskih sloboda kao mjerila institucionalne konvergencije Hrvatske prema EU. *Ekonomski pregled*. 58 (12).

²⁹ VEDRIŠ, M. (2008.) Institucije, regulatorna uloga i gospodarski rast nacionalnih ekonomija. *Ekonomski vjesnik*. [Online] 21 (1/2). str. 13

Prema izvješću Svjetske banke o ekonomskom rastu iz 2005. godine u Republici Hrvatskoj postavljena su nerealistična očekivanja. Sredstva za provedbu reformi često su bila zamijenjena za ciljeve odnosno poboljšana politika je uzeta kao strategija rasta. Koristi od alokacije resursa su dokazani kao kontradiktorni i teoretski nepotpuni. Za provedbu reformi biti će potrebno postaviti politiku koja će podupirati rast te samo otklanjanje prepreka razvoju neće biti dovoljno.

Prihvatajući kritike i moguća rješenja već u 2007. godini Republika Hrvatska je dospjela u kategoriju najaktivnijih reformatora te je time dokazano da se stanje reformi još može i mora mijenjati.

Nastavno, temeljno je pitanje dosljednosti i upornosti te konzekventnosti ostvarenja daljnjih promjena koje će omogućiti u sagledivom srednjoročnom vremenskom periodu pozicioniranja Hrvatske unutar kruga novih članica EU, koje su ove strukturne reforme već uspješno ostvarile. Jer jasno je više nego ikada prije da nepostojanje institucija i njihova djelovanja, u uređenju i provođenju regulatornog okvira stvara visoki društveni trošak i onemogućuje ostvarenje bitnih razvojnih ciljeva.³⁰

Institucije na ekonomski razvitak imaju izravan i neizravan utjecaj. Povećavaju investicije, trgovinu i integraciju te provode ekonomske politike i političku stabilnost. Valja naglasiti kako ne postoje jednoobrazne institucionalne postavke koje uspješno funkcioniraju u bilo kojem okruženju. Potrebno je ispitati poželjni institucionalni aranžman u različitom povijesnom, zemljopisnom i političkom okruženju. Veliki se naglasak stavlja na kvalitetu javne uprave odnosno na nepostojanje korupcije, vladavinu prava, regulacijska ograničenja i druge pokazatelje kvalitete.

³⁰ VEDRIŠ, M. (2008.) Institucije, regulatorna uloga i gospodarski rast nacionalnih ekonomija. *Ekonomski vjesnik*. [Online] 21 (1/2). str. 16

4 Institucionalni okvir kao važna uloga uspješnosti gospodarstva

Uloga institucija je da, ako pojedinci imaju volju da se suradnički ponašaju te ako znaju tko se sve ponaša tako, prema tome odrede poželjan način ponašanja. Institucionalni okvir smanjuje neizvjesnost do koje dolazi zbog nepotpune informiranosti pojedinaca.

Ideja da akteri koji se ponašaju u skladu sa normom reciprociteta prolaze bolje od racionalnih egoista bazira se na savršenom kolanju informacija unutar zajednice. Unatoč tome što društvene mreže osiguravaju transfere informacija o postupcima pojedinaca. Kako bi to uspješno napravili pojedinci moraju uložiti trud u sastavljanje i provedbu pravila.

Ukupna stabilnost institucionalnog okvira omogućava kompleksne promjene u vremenu i prostoru a ta se stabilnost postiže sklopom formalnih i neformalnih pravila sadržanih u hijerarhiji. Mješavina pravila i normi varira od gospodarstva jedne zemlje do druge s obzirom na različitosti kako u veličini i mogućnostima, tako i u tradiciji i kulturi pojedine zemlje.

Osobito je važno još jednom istaknuti da taj sklop obilježja stabilnog sustava ni u kojem slučaju ne jamči da su institucije na koje se oslanjamo i koje su temelj društva doista djelotvorne. Premda stabilnost može biti i neophodan uvjet kompleksnih ljudskih interakcija, ona ni u kojem slučaju nije dovoljan uvjet koji bi jamčio postizanje efikasnosti.³¹

4.1 Mjerenje kvalitete institucija

Ako govorimo o institucionalnom pristupu gospodarskom razvoju, brojni će nas povijesni, ali i brojni suvremeni primjeri državnih uređenja podsjetiti na to kako su institucije jedan od ključnih čimbenika gospodarskog razvitka. Kako su i koliko vladajući spremni manipulirati, čak i naizgled dobro postavljenim institucijama, vrlo često ovisi upravo o njima samima i granicama njihove moći koja je obično obrnuto proporcionalna negativnoj gospodarskoj slici zemlje u kojoj vladaju i u kojoj najčešće dobro žive samo ti isti moćni vladajući pojedinci. Izravna demokracija bi upravo trebala služiti ograničavanju tiranije vladajućih. No, često se

³¹NORTH, D.C. (2003.) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia. Zagreb. str.114

pokazalo da su najvjekšiji politički lideri sposobni manipulirati čak i institucijama izravne demokracije za svoju vlastitu korist.³²

Promjena institucionalnog okvira ovisi o mnogim varijablama na koje ne mogu utjecati ni država ni ekonomija. Za uspješnost pri uvođenju i održavanju institucija potrebnih za efikasno samoupravljanje, postoji osam načela oblikovanja uspješnih i dugotrajnih institucionalnih aranžmana. Ta načela su proizašla iz mnogih istraživanja te se temelje na sličnostima i razlikama između zajednica koje su bile više ili manje uspješne pri samoorganiziranju u svrhu upravljanja zajedničkim resursom. Donekle daju odgovore na pitanja zašto neki oblici zajedničkog upravljanja uspijevaju, a drugi ne:

1. Jasno određene granice
2. Podudarnost između pravila prisvajanja i pribavljanja te lokalnih uvjeta
3. Aranžmani kolektivnog izbora
4. Nadzor
5. Stupnjevane sankcije
6. Mehanizmi za rješavanje sukoba
7. Minimalno priznavanje prava na organiziranje
8. Ugniježdene poduzetničke jedinice

Cilj pridržavanja ovim načelima je osiguravanje uvjeta u kojima dolazi do kolektivnog djelovanja. Prvo načelo smanjuje neizvjesnost i nesigurnost koja nastaje pri korištenju zajedničkih resursa te osigurava isključivost pojedinaca iz trošenja zajedničkog dobra, a na taj način onemogućuje ulazak pojedinaca koji su spremni koristiti nesuradničke strategije. Drugo načelo rješava problem negativnih eksternalija nastalih zbog obilježja konkurentnosti u potrošnji. Određivanje pravila koja osiguravaju održivo korištenje resursa omogućuje njegovu neiscrpivost te je njegova količina, unutar granica određenim pravilima, raspoloživa u daljnjoj

³² LUCIĆ, N. (2010.) O pitanjima izravne demokracije i mogućem utjecaju njenih institucija na gospodarski razvoj. *Pravni vjesnik*. 26 (3/4). str. 229.

budućnosti. Treće se načelo temelji na širenju norme reciprociteta kao temelju za rješavanje dileme drugog reda što također vrijedi i za četvrto načelo. Pojedinci imaju razloga pridržavati se pravila koja sami donose, a isto tako imaju poticaj nadzirati kako bi osigurali njihovu provedbu. Peto i šesto načelo služe za održanje stabilnosti sustava kako ne bi došlo do situacije koja je ekvivalentna neprestanom osvećivanju u ponavljajućoj igri zatvorenikove dileme. U sustavu resursa zajedničkih zaliha³³ potrebne su stupnjevane sankcije i mehanizmi za rješavanje sukoba kako bi se eventualne greške mogle ispraviti bez većeg negativnog utjecaja na stabilnost unutar zajednice. Sedmo načelo rješava probleme kolektivnog i konstitucionalnog izbora pri usvajanju novih institucija. Ako zajednica nema većeg utjecaja izvan svojih granica, eventualni negativni utjecaj većeg vanjskog autoriteta bi mogao narušiti njenu mogućnost samoorganiziranja. Bez potrebne razine autonomije, samoupravljanje nije moguće. Osmo načelo osigurava uređenje odnosa između manjih organizacijskih jedinica u velikim sustavima kako bi se problem kolektivnog djelovanja velikog broja ljudi sveo na problem kolektivnog djelovanja manjih zajednica.³⁴

U studijama i analizama primjerenosti institucionalnog okvira u zemljama nečlanicama EU, uobičajeno se koriste sljedećim pokazateljima institucionalnog razvitka: indikatori kvalitete javnoga upravljanja (engl. *good governance*) Svjetske banke, indikatori ekonomske slobode - *Heritage Foundation*, indeks percepcije korupcije - *Transparency International*, indikatori liberalizacije i napretka za zemlje u tranziciji koje objavljuje EBRD i slični pokazatelji razvitka institucionalne kvalitete. Približavanje tih pokazatelja tumači se većom konvergencijom institucija.³⁵

Svjetska banka prikuplja podatke o dobrom upravljanju u okviru skupa podataka o poslovanju (*Doing Business*) koji se mogu svrstati u objektivna mjerenja ekonomskih institucija jer izražavaju stvarne troškove resursa prilikom poslovanja.³⁶ Konstruiran je koeficijent institucionalne kvalitete koji može vjerodostojno predstavljati ekonomske institucije. Viša

³³Zajednička dobra, ili resursi zajedničkih zaliha (*Common-pool resources*) obilježava nemogućnost isključivanja te visoka razina konkurentnosti u potrošnji. S obzirom da su dostupna svima, zajednička dobra su veoma slična čistim javnim dobrima, a s druge strane su iscrpiva što ih djelomično poistovjećuje sa kategorijom privatnih dobara. Dobra kod kojih je moguće isključivanje iz potrošnje se efikasno alociraju mehanizmom tržišta dok se alokacija onih kod kojih to nije moguće vrši putem vladine intervencije ili nekog drugog institucionalnog aranžmana.

³⁴ Preuzeto sa: <http://pravac.org/misao/167/tragedija-zajednickog-dobra-suradnja-i-kolektivni-izbor>

³⁵ BALETIĆ, Z., BUDAK, J. (2007.) Indeksi ekonomskih sloboda kao mjerila institucionalne konvergencije Hrvatske prema EU. *Ekonomski pregled*. 58 (12).

³⁶ Istraživanje preuzeto iz: HALEBIĆ, J. (2009.) Ekonomske institucije : nacionalni i globalni efekti. *Ekonomija*[Online] 16 (2). str. 627-641.

vrijednost ovog koeficijenta znači da je veća kvaliteta ekonomskih institucija, odnosno kvalitetniji institucionalni okvir pojedine zemlje ili ekonomskog sustava. U neoklasičnom modelu ekonomskog rasta koji je utemeljio R. Solow, uz kapital dodan je i drugi faktor a to je radna snaga te nezavisna varijabla tehnologija. Kada bi se u model uveo koeficijent ekonomskih institucija, ekonomski se rast može ostvariti kao rezultat povećanja svih faktora koji se nalaze u modelu. Kada se promatra pojedino nacionalno gospodarstvo u vezi sa proizvodnom sposobnošću istog, možemo ga prikazati koeficijentom bogatstva kao odnosom omjera BDP-a pojedine zemlje u svjetskom BDP-u kroz omjer veličine zemlje u ukupnom svjetskom stanovništvu za određenu godinu. Koeficijent bogatstva omogućuje donošenje zaključka o rastu ili padu relativnog značaja nacionalnog gospodarstva u globalnoj ekonomiji.

Promatranjem ovih koeficijenata dolazi se do zaključka da napredak u kvaliteti institucija može imati konstantan povrat prema omjeru u odnosu na ekonomski rast i određeni postotak poboljšanja u institucionalnom okviru rezultira poboljšanjem ekonomskog rasta u istom omjeru.

4.2 Ekonomska politika i institucionalni model rasta u EU

Uspjeh međunarodnih institucija, pa tako i EU, zahtjeva odgovarajući institucionalni okvir. Institucionalni model koji se razvio u zemljama članicama Europske unije zbog dosta zajedničkog kulturnog i povijesnog nasljeđa, iako se zemlje razlikuju u političkim i socijalnim preferencijama, stvoren je prema uzoru na zapadne zemlje. Prihvatanje institucija u skladu s EU za nove je zemlje članice uvjetovano budućim članstvom. EU je za svoje članice nadnacionalna institucija koja brine o unaprjeđenju kvalitete javnog upravljanja i o strukturnim i institucionalnim reformama.

Konvergencija³⁷ unutar EU odvija se u sva tri područja razvitka - gospodarskom, društvenom i institucionalnom razvitku, pri čemu zemlje imaju veoma različitu društvenu, gospodarsku i institucionalnu strukturu. Ovisno o razdoblju i odabiru varijabli, informacije o smjeru i dinamici konvergencije gospodarstva mogu biti različite. Tako kod slabije razvijenih gospodarstava vidi se da imaju tendenciju bržeg rasta te dostižu razvijene zemlje, a upravo je

³⁷ Institucionalna konvergencija označuje približavanje komplementarnih institucionalnih sustava radi njihove potpune integracije.

to željeni rezultat ekonomske politike zemalja članica EU. Osim konvergencije za integracijske procese važna je i kohezija. Kohezija podrazumijeva stvaranje sustavnih preduvjeta za smanjenje nejednakosti u društvu. Dinamika kohezije ovisi o razvitku kvalitete javnog upravljanja, o kombinaciji politika i ukupnim naporima u stvaranju prikladnih institucija.

4.3 Ekonomska politika i institucionalni model ekonomskog rasta u Republici Hrvatskoj i tranzicijskim zemljama

Porast kvalitete institucija dovodi do porasta razine i stope rasta BDP-a po stanovniku, te smanjuje oscilacije rasta. Zemlje u razvoju mogu postići znatno bolje ekonomske rezultate ako poboljšaju kvalitetu svojih institucija, uz istovremeno održavanje zdrave makroekonomske politike.³⁸

U Republici Hrvatskoj identificiran je problem pravosuđa i javne uprave. Prema Bađunu (2005.) Hrvatska zaostaje za zemljama EU, po okruženju koje potiče investicije u ljudski kapital te inovacije, a to se vidi prema pokazateljima rasprostranjenosti korupcije i administrativnih prepreka prilikom osnivanja poduzeća. Kod administrativnih prepreka osnovana je radna skupina za njihovo otklanjanje, no javio se problem preopterećenosti trgovačkih sudova zbog brže registracije poduzeća. Problem postoji i kod lokalnih državnih službenika koji imaju previše slobode kod interpretacije propisa. Do 2000.g. vlasti nisu poduzimale aktivne mjere za suzbijanje korupcije te je veliki indeks percepcije korupcije. Postoji problem i kod pristupa informacijama od strane medija te su upitni sadržaji još nekih postojećih Zakona kao što je npr. Zakon o sprječavanju sukoba interesa.

Reforme pravosuđa i javne uprave odnosno formiranje stabilnog institucionalnog okvira su vrlo polovične i postoji nedostatak jasne vizije reforme. Kako su promjene zakona učestale to donosi dodatnu nestabilnost u poslovanje poduzetnika.

Do institucionalne promjene lakše dolazi kad su oni koji imaju korist od postojećih institucija prisiljeni prihvatiti nove institucije, što se događa pri ulasku u EU.³⁹

³⁸ <http://www.ijf.hr/upload/files/file/knjige/EU2.pdf>

³⁹ Bađun: Kvaliteta javnog upr. BAĐUN, M. (2005.) Kvaliteta javnog upravljanja i ekonomski rast Hrvatske. *Financijska teorija i praksa*. 29 (4). str. 353

Ipak, pristupanje Europskoj Uniji bi trebalo donijeti stabilnije zakone i bolje funkcioniranje pravne države. Ako članovi hrvatskog društva povećaju povjerenje u državne institucije, povećat će se i njihova volja da kolektivno djeluju. Samoupravljanje je najpotrebnije u nerazvijenim regijama i ono predstavlja izvor njihovog eventualnog prosperiteta. Zanemarenost tih regija može djelovati poticajno, ali samo u slučaju osiguravanja njihove političke i financijske autonomije. Taj ishod je realan s obzirom da Europska Unija posvećuje mnogo pažnje manje razvijenim regijama. Ovo je samo preduvjet za samoorganiziranje te će biti potrebno vrijeme da se poveća razina povjerenja u manje razvijenim zajednicama. Volja pojedinaca da kolektivno djeluju će se morati povećati kroz edukaciju ili druge kanale utjecaja države. Stabilnije okruženje, moguća decentralizacija, bolje školovanje i prelijevanje europskih normi bi mogli imati pozitivan utjecaj na smanjenje oportunističkog ponašanja. Unatoč tome, promjene u mentalitetu članova društva zahtijevaju mnogo vremena zbog negativnog povijesno-kulturnog utjecaja. *Free-riding* ne predstavlja samo ograničenje lokalnim zajednicama da se organiziraju, već i prepreku ukupnom socioekonomskom razvoju.⁴⁰

Tablica 1. Prikaz BDP-a i broja stanovništva u svijetu, BiH, Hrvatskoj i Srbiji, za razdoblje od 2004. – 2008. g.

Svijet	2004	2005	2006	2007	2008
GDP (USD) mil	52.074.000	56.017.000	60.716.000	65.490.000	68.997.000
Stanovništvo (milijuni)	6.387,5	6.462,2	6.538,0	6.614,8	6.691,3
Bosna i Hercegovina					
BDP (USD) mil	21.378	23.291	25.697	28.194	30.389
Stanovništvo (milijuni)	3,889	3,919	3,950	3,982	3,993
Hrvatska					
BDP (USD) mil	62.504,00	67.179,00	72.629,00	78.665,00	82.272,00
Stanovništvo (milijuni)	4,439	4,442	4,440	4,436	4,436
Srbija					
BDP (USD) mil	56.849	62.031	67.368	73.958	79.662
Stanovništvo (milijuni)	7,463	7,441	7,412	7,382	7,382

Izvor: Istraživanje preuzeto sa: <http://www.ibn-sina.net/bs/component/content/article/519-ekonomске-institucije-u-nacionalnim-i-globalnim-razmjerama.html>

⁴⁰ <http://pravac.org/misao/167/tragedija-zajednickog-dobra-suradnja-i-kolektivni-izbor>

Podaci iz Tablice 1. su potrebni za izračunavanje koeficijenta bogatstva za svaku godinu u razdoblju od 2004. – 2008. g. , na temelju čega se analizira relativni položaj tri zemlje u globalnoj ekonomiji, te njihov međusobni odnos.

Tablica 2. Koeficijenti bogatstva za BiH, Hrvatsku i Srbiju, za razdoblje 2004. – 2008. g.

Koeficijent bogatstva	2004	2005	2006	2007	2008	Porast %
Bosna i Hercegovina	0,674	0,686	0,701	0,715	0,738	9,5
Hrvatska	1,727	1,745	1,761	1,791	1,799	4,1
Srbija	0,934	0,962	0,979	1,012	1,047	12,0

Izvor: Istraživanje preuzeto sa: <http://www.ibn-sina.net/bs/component/content/article/519-ekonomске-institucije-u-nacionalnim-i-globalnim-razmjerama.html>

Tablica 3. Međuodnos koeficijenata bogatstva BiH, Hrvatske i Srbije, za razdoblje 2004. – 2008. g.

	2004	2005	2006	2007	2008
BiH / HR	2,56	2,54	2,51	2,50	2,44
BiH / SRB	1,85	1,81	1,80	1,77	1,72
HR / SRB	1,39	1,40	1,40	1,41	1,42

Izvor: Istraživanje preuzeto sa: <http://www.ibn-sina.net/bs/component/content/article/519-ekonomске-institucije-u-nacionalnim-i-globalnim-razmjerama.html>

Iz promatranog istraživanja uočava se porast relativnog značaja BiH, Hrvatske i Srbije u globalnoj ekonomiji, promatrano kroz podatke o prosječnim stopama rasta BDP (preračunatog prema paritetu kupovne moći USD) i prosječnim stopama rasta stanovništva svih zemalja u svijetu. Udio nacionalne ekonomije Hrvatske u globalnom BDP u 2008. g. je 1,8 puta veće, BiH 1,36 puta manje, dok je udio Srbije gotovo proporcionalno, u odnosu na njihov udio u svjetskome stanovništvu. U promatranom je razdoblju Hrvatska zabilježila rast koeficijenta bogatstva za 4,17 %, BiH za 9,5 %, a Srbija za 12 %. BDP po stanovniku u Hrvatskoj povećan je za 31,72 %, u BiH za 38,45 %, i u Srbiji 40,1 % (Tablica 1.)

Koeficijent bogatstva BiH znatno je manji u odnosu na Hrvatsku i nešto manji spram Srbije. Međuodnos, prikazan u Tablici 3. govori da je u 2004. g. koeficijent bogatstva BiH bio 2,56 puta, a u 2008. g. 2,44 puta manji nego u Hrvatskoj. Uz to koeficijent bogatstva BiH u 2004. g. bio je 1,85 puta, a u 2008. g. 1,72 manji u odnosu na Srbiju. Time se zaključuje da razlika sa susjednim zemljama, ima tendenciju smanjenja. Pored toga, koeficijent bogatstva Hrvatske veći je u odnosu na Srbiju za oko 1,42 puta.

Rezultati dobiveni na temelju analize koeficijenata bogatstva BiH, Hrvatske i Srbije imaju širi i uži značaj. Iz širih, regionalnih dimenzija je očito da nijedna od zemalja nema dovoljno ekonomske moći za bilo kakve velike državne projekte. I ne samo to, opadajući trend indicira konvergenciju koeficijenata bogatstva. Sa lokalnog gledišta, može se zaključiti da bi svaka podjela unutar jedne od zemalja uzrokovala dodatno umanjenje koeficijenta bogatstva, odnosno ekonomske moći. Za savladavanje prepreka bilo bi neophodno obraćanje izvanjskim, globalnim izvorima ekonomske moći, a njihovi interesi su mnogostruki i često nepodudarni sa lokalnim, što može dodatno opteretiti ukupnu situaciju i usmjeriti je ka neizvjesnoj situaciji u državi.

5 Investicije – definicija i uloga

Investicije, bilo domaće ili strane, ključan su čimbenik ekonomskog rasta. Zemlje koje imaju visoki postotak ulaganja u investicijska dobra, tehnologiju i oblikovanje ljudskog kapitala mogu očekivati brži ekonomski rast od zemalja u koje se manje ulaže.

Imamo dva osnovna terminska određenja investicija, u užem i u širem smislu. U širem smislu pod investicijama podrazumijevamo sva ulaganja u gospodarskim i negospodarskim djelatnostima u svrhu ostvarivanja prihoda. U užem smislu najčešće se izraz investiranje odnosi na ulaganje u gospodarstvo radi održavanja materijalne proizvodnje na istom nivou ili zbog njezinog proširenja.

Izravnim stranim investicijama u zemlje domaćine donosi se više toga, kapital, tehnologija, tržišni pristup, zapošljavanje i kvaliteta radne snage, te zaštita okoliša.

Rast i razvoj mogući su samo ako se stvaraju nove, visoko-vrijedne aktivnosti. Investicijske prednosti neke zemlje mijenjaju se u skladu sa tehnološkim promjenama i sužavanjem ekonomskog prostora. Osnovni čimbenici za lokaciju izravnih stranih investicija su politički okvir, ekonomski čimbenici i poslovne pogodnosti. Najatraktivniji čimbenici postaju dobra prometna povezanost, razvijena osnovna, socijalna, poslovna i znanstveno-istraživačka infrastruktura, kvaliteta života, vješta i produktivna radna snaga, inovacijski kapaciteti, dobro postavljena mreža dobavljača, uslužnih poduzeća te institucija koje daju podršku stranim investicijama.

Niska cijena radne snage ostaje izvor komparativne prednosti za neku zemlju, ali joj je važnost smanjena.

Održivi ekonomski rast presudno ovisi o količini i kvaliteti investicija što se ostvaruju u nekoj zemlji. Ulagачki kapital može biti privatnog ili javnog porijekla što ovisi o tome da li ga plasiraju poduzetnici ili država. Privatni kapital može se pojaviti u obliku portfolio investicija, depozita, kredita i izravnih stranih investicija, za razliku od javnog kapitala koji se okreću u obliku zajmova, ekonomske pomoći i kredita.

Izravne strane investicije mogu se podijeliti na :

1. Izravne strane investicije koja stvaraju novu proizvodnu imovinu, „investicije u ledinu“ ili „*greenfield*“ investicije i

2. Izravne strane investicije kojima se kupuju već postojeća postrojenja i poduzeća s preuzimanjem kontrole u njima kako bi novi vlasnik efikasnije upravljao od dotadašnjeg vlasnika, tzv. „*brownfield*“ investicije.

„*Greenfield*“ investicije generiraju najveće koristi za zemlju primatelju investicija jer se investirani kapital akumulira u novu proizvodnju koja stvara dodanu vrijednost i predstavlja potencijalni izvoz zemlje.

„*Brownfield*“ investicije sličnog su karaktera i nastaju privatizacijom već postojećeg poduzeća.

5.1 Konkurentnost zemalja i kretanje stranih investicija na globalnom tržištu

Konkurentnost je sposobnost zemlje da u slobodnim i ravnopravnim tržišnim uvjetima proizvede robe i usluge koje prolaze test međunarodnog tržišta, uz istovremeno zadržavanje i dugoročno povećanje realnog dohotka stanovništva. Konkurentnost je višedimenzionalni fenomen – nužno prisutan na razini poduzeća, sektora i zemlje u cjelini. Dok se u prošlosti ekonomski razvoj zemlje zasnivao na komparativnim prednostima, poput jeftine radne snage i prirodnih resursa, danas se osnovom za razvoj smatraju napredni faktorski uvjeti zasnovani na znanju i razvijenoj infrastrukturi, visokoj tehnologiji te inovacijama. Nije važno koje proizvode pojedina zemlja proizvodi već kako ih proizvodi. Iako su po svojim osnovnim ulogama različiti, javni i privatni sektor međusobno su povezani u stvaranju produktivnog i konkurentnog gospodarstva. Dobro vođena fiskalna i monetarna politika, efikasni pravni sustav te stabilne demokratske institucije neophodni su za uspješnu ekonomiju, no to ipak nije dovoljno. Bogatstvo i uspješna ekonomija nastaju na mikroekonomskoj razini gospodarstva, koje je utemeljeno na kvaliteti mikroekonomskog poslovnog okruženja te operativnim praksama i strategijama na razini tvrtki.

Najčešće korištena mjera konkurentnosti je ona koja se izražava preko sudjelovanja zemlje u svjetskom izvozu. Činjenica je da ova mjera nije potpuna i suviše je zasnovana na statističkim pokazateljima. Njome se ne iscrpljuje skala pokazatelja konkurentnosti, a oni mogu biti brojni, počevši od stanja trgovinske bilance, kretanja deviznih tečajeva i mnogih drugih. Ova mjera kao kvantitativni indikator je najviše primijenjena u istraživanjima konkurentnosti zemlje. Udio na tržištu, odnosno u svjetskom izvozu, je veoma značajan indikator

konkurentnosti. Svjetsku privredu i svjetsku trgovinu karakteriziraju novi trendovi u globalnoj konkurentnosti. Ogladaju se u značajnim promjenama u konkurentnosti pojedinih zemalja na svjetskom tržištu. Proces globalizacije, rast globalnih tokova stranih direktnih investicija i aktivnosti multinacionalnih kompanija imaju veliki utjecaj na porast tržišnih učešća pojedinih zemalja i njihove konkurentnosti.

Brži rast i razvoj uz ograničenu nacionalnu štednju može se postići samo inozemnom štednjom. Najkorisniji oblik inozemne štednje su izravne strane investicije. Osim toga što predstavljaju svjež dotok kapitala, ne računaju se u vanjski dug, a uz njih se veže i prijenos tehnologije, prijenos znanja te porast produktivnosti i efikasnosti. Tokovi izranih investicija stabilniji su od svih drugih vrsta tokova kapitala.⁴¹

Izravne strane investicije igrale su glavnu ulogu u gospodarskom rastu krajem prošlog i početkom ovog stoljeća. Treba naglasiti da se izravne strane investicije u ekonomijama u tranziciji pokazuju kao stabilniji izvor financiranja od bilo kojeg drugog priljeva stranog kapitala i većinom ne stvaraju dug u stranoj valuti.

Izravne strane investicije počinju se intenzivnije pojavljivati u teoretskim i empirijskim istraživanjima ekonomista, posebno 1980-ih i 1990-ih godina. Nekoliko je razloga za to: razvoj teorije i institucionalnih investitora u Americi, povećana umreženost svjetskih financijskih tržišta i globalizacija, liberalizacija financijskih tržišta, osobito tržišta europskih zemalja početkom osamdesetih godina. Tijekom 1990-ih godina, kako su tokovi izravnih stranih investicija porasli u svijetu i kako su zemlje postale svjesne koristi povezanih sa stranim investicijama, počele su aktivnije privlačiti FDI, osobito mjerama ekonomske politike.

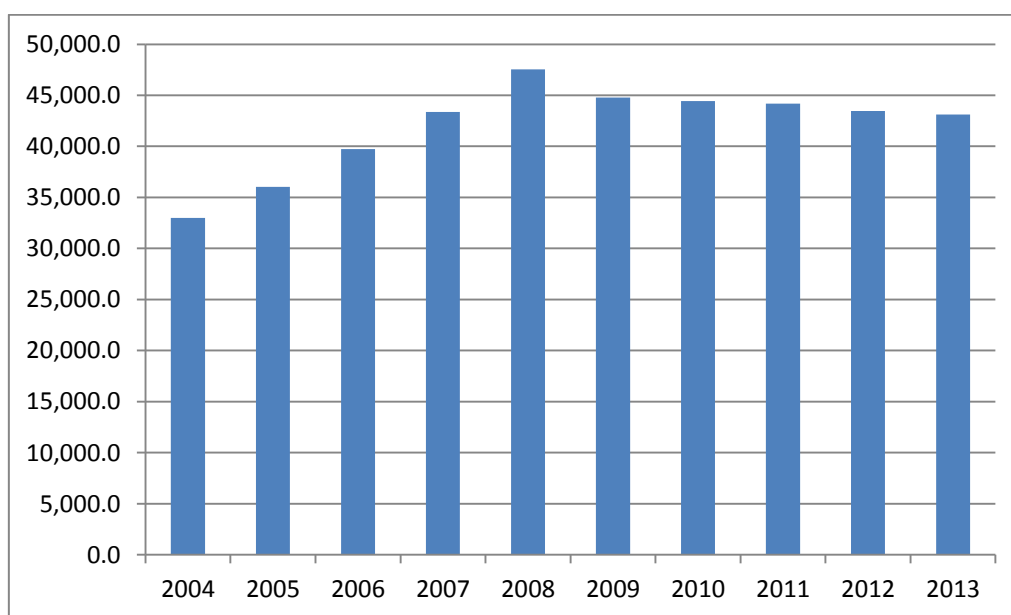
⁴¹<http://www.mingo.hr/page/prijedlog-strategije-poticanja-investicija-u-republici-hrvatskoj-za-razdoblje-2014-2020-30-svibnja-14-lipnja-2014>

5.2 Analiza investicija u Republici Hrvatskoj

Izravne strane investicije važan su dio gospodarske razvojne politike Republike Hrvatske i imaju veliki značaj za zapošljavanje i održiv rast njenog gospodarstva. Omogućuju prijenos tehnologije i proširenje tržišta, internacionalizaciju poslovanja te povezivanje nacionalnog gospodarstva u veće ekonomske i političke sustave.

Niski tokovi izravnih stranih investicija u Hrvatsku, koji su na početku i sredinom 1990-tih godina bili uzrokovani nestabilnom političkom situacijom u zemlji, usporili su dinamiku priljeva izravnih stranih investicija, te su time umanjili i privlačnost tržišta.

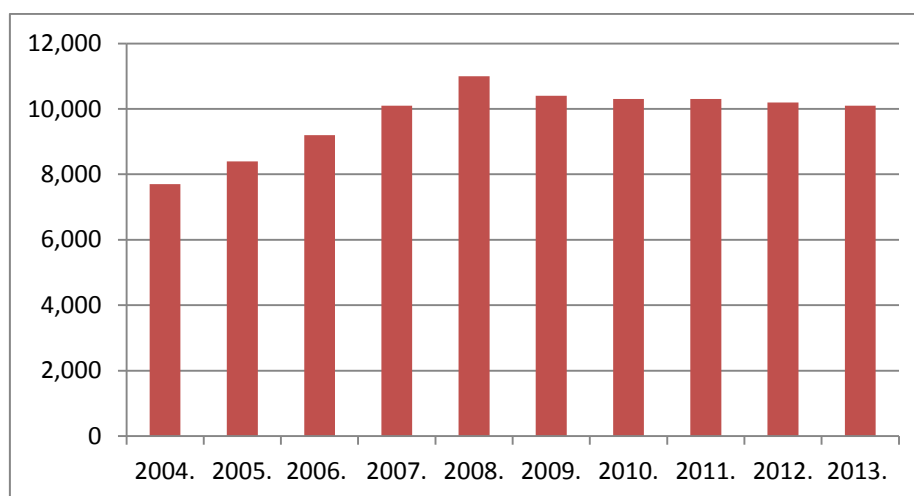
Graf 1. Prikaz BDP-a Republike Hrvatske u milijunima eura za razdoblje od 2004.-2013.g.

Izvor: vlastita izrada prema podacima statistike Eurostata:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Graf 2. Prikaz BDP-a per capita u Republici Hrvatskoj u eurima za razdoblje 2004. - 2013. g.

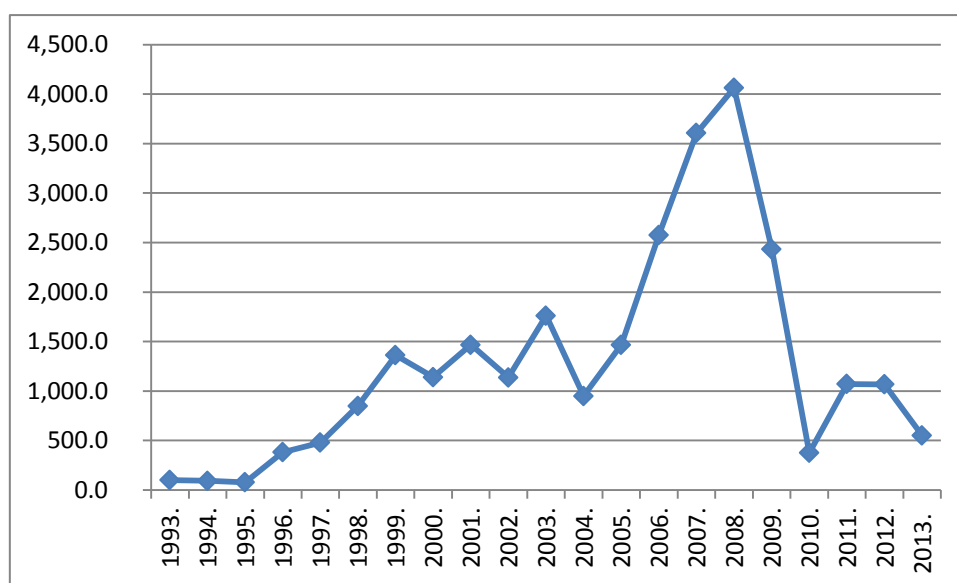

Izvor: vlastita izrada prema podacima statistike Eurostata:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

U Hrvatsku inozemni kapital putem izravnih stranih investicija počinje ulaziti tek u 1996. godini. Velik dio priljeva izravnih stranih investicija u Hrvatskoj došao je uslijed privatizacije velikih državnih poduzeća. Najveći dio FDI-a bio je usmjeren na bankarski sektor, telekomunikaciju i farmaceutsku industriju. Ti su sektori i dalje vrlo profitabilni, no FDI nisu imale znatniji utjecaj na povećanje konkurentne sposobnosti i izvoza tih sektora.

Graf 3. Prikaz kretanja izravnih inozemnih ulaganja u Republici Hrvatskoj u milijunima eura za razdoblje 1993. – 2013. g.

Izvor: vlastita izrada prema podacima sa HNB-a : <http://www.hnb.hr/statistika/hstatistika.htm>

Zbog posljedica rata, FDI došli su relativno kasno u Hrvatsku i još nisu znatnije pridonijeli restrukturiranju izvoznih sektora. Najveće komparativne prednosti postoje u različitim gotovim proizvodima koji su većinom radno intenzivni, dok se najveći nedostaci očituju u kapitalno intenzivnim proizvodima. Hrvatska još uvijek treba proizvodno preusmjerenje i odlučno restrukturiranje svoje industrije radi prilagođavanja strukturi potražnje EU.

Većina se investicija odnosi na vlasnička ulaganja, odnosno dokapitalizaciju bankarskog sektora, te sektori trgovine i poslovanja nekretninama, što ukazuje na to da je većina novih stranih investicija otišla u uslužni sektor, a ne proizvodnju. Tako je efekt na izvoz izostao, budući da hrvatsko gospodarstvo nije primalo investicije u proizvodnju namijenjenu izvozu. Efekt izravnih stranih investicija na hrvatski prerađivački sektor još uvijek nije toliko velik da bi značajnije utjecao na porast nekih makroekonomskih pokazatelja, kao što su proizvodnja, produktivnost i izvoz. Glede strukture izravna vlasnička ulaganja u hrvatsko gospodarstvo okupljena su u nekoliko djelatnosti. Najveći dio ulaganja odlazi u financijsko posredovanje (35%), trgovinu na veliko (11%), dok na telekomunikacije, koje su bile značajan izvor ulaganja početkom desetljeća otpada tek 5%.

6 Investicijska klima

Pitanje investicijske klime je jedna od ključnih tema u hrvatskoj javnosti. Na okruglom stolu Instituta za razvoj individualne slobode naglasak je stavljen na vladavinu prava te problem velike, skupe i neefikasne javne uprave kao prioritetno područje rada za poticanje investicijske klime. Za reforme je ključno pojednostavljenje strukture i snižavanje troškova javne uprave. Regulatorna reforma treba težiti jasnijim i usklađenijim propisima uz procjene učinaka. Potrebno je provesti evaluaciju propisa, odnosno smanjiti broj propisa koji su zastarjeli. Kada bi se primijenio fleksibilan način rada uz mobilnost zaposlenih, varijabilne plaće i radno vrijeme te uz projektni menadžment u javnoj upravi mjerilo rezultate djelovanja potaknula bi se poslovna klima koja vodi i poboljšanju investicijske klime.

6.1 Sektori i područja interesa za poticanje investicije

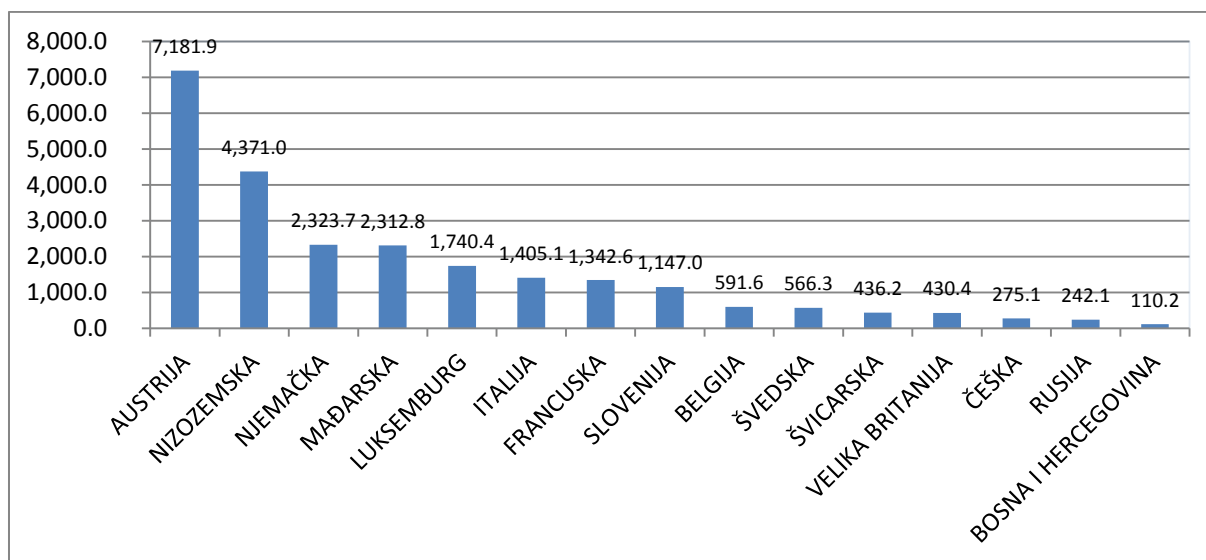
Investicijske prednosti neke zemlje mijenjaju se u skladu sa tehnološkim promjenama i sužavanjem ekonomskog prostora. Osnovni čimbenici za lokaciju investicija su politički okvir, ekonomski čimbenici i poslovne pogodnosti, te okolišni i razvojno-planski čimbenici. Iako politički okvir za investicije ostaje jedan od glavnih čimbenika za privlačenje investitora, investitori sve više gledaju ekonomske čimbenike koji im mogu pomoći u rastu njihove konkurentnosti. Nacionalno tržište, u apsolutnoj veličini ili dohotku stanovništva, bilo je i ostalo važna determinanta lociranja investicija. Što je veće nacionalno tržište, veća je i mogućnost da strani investitori plasiraju svoj kapital na neku lokaciju. Veoma je važan i pristup koji neka zemlja ima na regionalno i svjetsko tržište te struktura nacionalnog tržišta.⁴²

Prema izvješću sa internetskih stranica ministarstva gospodarstva vodi se politika povećanja konkurentnosti hrvatskog gospodarstva sa snažnim naglaskom upravo na poboljšanju investicijske klime. Naglasak je na investicije u javnom i privatnom sektoru, uz iscrpnije korištenje novca iz EU fondova. Očekuje se preokret negativnih trendova te se djeluje na stvaranju pozitivne ulagačke klime i jačanju konkurentnosti.

⁴² <http://www.mingo.hr/page/kategorija/investicije>

Na teritoriju države djeluju radne skupine za investicije i EU fondove koje pomažu otkrivanju problema i otklanjanju prepreka za realizaciju investicija. Za ostvarenje plana javnih ulaganja i poticanja privatnih investicija nastoji se i restrukturiranjem gospodarstva, uz suvremen i vjerodostojan pravni okvir te poticajima za investicijske projekte, a čime je država povećala svoju konkurentsku prednost u privlačenju novih investicija.

Graf 4. Prikaz ukupnih inozemnih izravnih ulaganja u Republiku Hrvatsku (po zemljama porijekla) u milijunima eura za razdoblje od 1993. – 2013. g.

Izvor: vlastita izrada prema podacima sa HNB-a : <http://www.hnb.hr/statistika/hstatistika.htm>

Strani investitori se privlače različitim pogodnostima i olakšicama. Kombiniranjem različitih pogodnosti i olakšica može se ostvariti konkurentna prednost nad ostalim zemljama koje se natječu u privlačenju izravnih stranih investicija.

Da bi se dodatno potaknule investicije, proteklih godina se veliku važnost stavljalo na uklanjanje prepreka pri realizaciji investicijskih projekata i to najviše izmjenama zakonodavnog i institucionalnog okvira za ulaganja, a s ciljem pojednostavljenja i ubrzanja administrativnih postupaka vezanih uz investicije.

6.2 Jačanje institucionalnog okvira

Ulaskom u EU, Republika Hrvatska postaje integralni dio tržišta, čime se znatnije povećava njena atraktivnost za privlačenje izravnih stranih investicija. Geo-strateški položaj Republike Hrvatske izuzetno je povoljan i jedan je od glavnih čimbenika za odabir Hrvatske kao lokacije za investicije. Hrvatska je turističko-industrijsko-poljoprivredna zemlja gdje je udio zaposlenih u tercijarnim djelatnostima sve veći iz godine u godinu. Republika Hrvatska ima razvijenu prometnu, komunalnu, socijalnu, poslovnu i znanstveno-istraživačku infrastrukturu, koja predstavlja osnovu za razvoj i jačanje konkurentnosti i poticanje investicija. Uvjeti poslovanja u Hrvatskoj u posljednjih nekoliko godina karakterizira znatno poboljšanje u javnim financijama, stabilni monetarni sustav i relativno niska inflacija. Stabilnost cijena je u velikoj mjeri postignuta zahvaljujući stabilnom tečaju prema euru. Bankarski sektor također je dokazao da je stabilan, jer niti jednoj banci nije bila potrebna pomoć države, zbog negativnog učinka uzrokovanog globalnom krizom. S druge strane, visoki javni rashodi, porezno opterećenje i velika količina i konstanta politika državnih potpora, koče napore poslovnih ljudi u Hrvatskoj.

U posljednjem je desetljeću i RH poduzela značajne promjene na organizacijskoj, institucionalnoj, zakonskoj i administrativnoj razini s ciljem stvaranja boljeg okruženja za poduzetništvo temeljeno na znanju i inovacijama. Ipak i uz ovakve promjene, sektor istraživanja, razvoja i inovacija u Hrvatskoj zaostaje za razvijenim gospodarstvima u EU.

Uslijed ograničenog dotoka izravnih stranih investicija u sektorima s intenzivnom primjenom tehnologije i visokom dodanom vrijednošću, Hrvatska nije imala mogućnost ostvariti koristi od značajnog prijenosa znanja i tehnološkog unaprjeđenja. Ograničena poslovna ulaganja u istraživanja i razvoj te inovacije pridonijela su tome da se Hrvatska specijalizirala za proizvodnju i izvoz temeljene na niskoj i srednje niskoj tehnologiji. U usporedbi s drugim zemljama EU, Hrvatska ostvaruje tek spori napredak u preobrazbi strukture svoje proizvodnje i izvoza prema proizvodima koji intenzivno koriste tehnologiju i kvalificiranu radnu snagu.

Budući da je jedna od najvažnijih komponenti koje osiguravaju kvalitetna istraživanja i tehnološki razvoj prikladna infrastruktura, problem odljeva mozgova iz sustava posljedica je neodgovarajućih infrastrukturnih kapaciteta domaćih institucija.

U Republici Hrvatskoj velik je dio istraživačke i obrazovne infrastrukture zastario, dok je u privatnom sektoru infrastruktura zbog deindustrijalizacije gotovo uništena. Institucije nemaju dostatna sredstva za provedbu terenskih istraživanja i laboratorijskih analiza, nabavku potrebnih instrumenata i softvera, kao ni usavršavanje djelatnika. U Hrvatskoj trenutačno nedostaje dovoljna količina računalnih i spremišnih resursa koja bi zadovoljila potrebe i zahtjeve sustava znanosti. Ustanove često nemaju visoko osposobljene stručnjake pa stoga ne iznenađuju problemi s kojima se suočavaju prilikom planiranja i implementacije složenih računalnih sustava, a vrlo često izostaje i kvalitetna korisnička podrška.

7 Poticanje investicija u Republici Hrvatskoj

Privlačenje FDI, posebice greenfield investicija u visoke tehnologije, ključno je za gospodarski razvoj Republike Hrvatske. Izravne strane investicije uključuju i transfer visoke tehnologije i druge neopipljive imovine. Unatoč relativno visokoj razini izravnih stranih investicija u RH u razdoblju do izbijanja svjetske gospodarske krize, izostao je pozitivan efekt na domaće gospodarstvo, na rast nezaposlenosti, proizvodnje i izvoza.

Motivi Republike Hrvatske kao zemlje primatelja izravnih stranih investicija, sastoje se u usporedbi društvenih koristi i društvenih troškova, koje su prouzrokovale izravne strane investicije. Društvene koristi ili dobici od FDI mogu poboljšati kvalitetu radne snage i ljudskog kapitala, npr. osposobljavanje zaposlenika na novim strojevima, uporabom novih procesa proizvodnje i sl. Daljnji je bitan motiv Republike Hrvatske činjenica da se ulazne strane investicije ne uključuju u inozemni dug zemlje, pa Hrvatska ima dodatni motiv da prikupi što više izravnih investicija. Izravne strane investicije djeluju na zaposlenost otvaranjem novih radnih mjesta, poslovanje FDI utječe i na ukupan rast gospodarske aktivnosti u zemlji, čime se povećava potražnja za proizvodima drugih poduzeća.

FDI stabilan su izvor kapitala za Republiku Hrvatsku, pomažu u financiranju deficita tekućeg računa platne bilance, no još važniju ulogu imaju kao sredstvo prijenosa tehnologije i upravljačkih znanja, te širenja pozitivnih efekata na ostatak gospodarstva.

7.1 Prednosti, slabosti, prilike i prijetnje poticanja investicija u Republici Hrvatskoj

Prema podacima sa Eurostate, Ministarstvo gospodarstva je u svojoj Strategiji poticanja investicija u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2014.-2020. prikazalo SWOT analizu za poticanje investicija, odnosno analizu prednosti, slabosti, prilika i prijetnji koja je izvedena iz osnovne analize. U osnovnoj su analizi prikazali glavne prednosti te ukazali na potencijale i kritična pitanja vezana uz poticanje i realizaciju investicija.

Naglasak je stavljen na stvaranje kvalitetnog poslovnog okruženja od strane države jer bez poticajnog okruženja nema podloge za privlačenje investicija. Prednosti poticanja investicija su mnogobrojne. Položaj države kao i dobra prometna povezanost je stavljena na prvo mjesto

prednosti. Postoji razvijena poslovna, prometna i telekomunikacijska infrastruktura, obrazovna radna snaga i tradicija industrijske proizvodnje. Republika Hrvatska je bogata i prirodnim uvjetima za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora kao i raznolikim prirodnim resursima – šume, poljoprivredne površine, vode, jadranska obala. Izrađen je zakonodavni i institucionalni okvir za poticanje investicija te je razvijena poslovna infrastruktura i poslovne potporne institucije.

Ipak je više činjenica na strani slabosti za poticanje investicija. Na vrhu, odnosno jedna od najvećih slabosti je postojanje administrativnih prepreka za poticanje investicija. Postojanje gospodarske strukture ovisne o tradicionalnim i nisko-tehnološkim sektorima te dijelom zastarjela tehnologija i niska dodana vrijednost industrijske proizvodnje veći su nedostatak od samog postojanja tradicije industrijske proizvodnje koja je navedena kao prednost. Iako je radna snaga obrazovana i kvalificirana postoji razmjerno visok trošak rada te niska produktivnost. Tržište rada je neusklađeno s potrebama gospodarstva pa se dešava odljev mozgova. U zemlji postoji i nedovoljna umreženost javnog, privatnog i znanstveno – istraživačkog sektora. Struktura investicija je nepovoljna što se najbolje vidi iz koncentracije investicija u uslužnom sektoru. Nedostatne su greenfield investicije u visoko – tehnološke i izvozno – orijentirane sektore. Industrijski lanci vrijednosti su nedefinirani te je nedovoljna razvijenost tržišta rizičnog kapitala i visok trošak kapitala. Infrastruktura u potpomognutim područjima je nedovoljno razvijena te je neučinkovito stavljanje u funkciju državnu imovinu. Jedan od važnih nedostataka je i nedovoljno ulaganje u promociju Republike Hrvatske kao prepoznatljive i poželjne investicijske destinacije.

Pametna sektorska specijalizacija je prema Ministarstvu gospodarstva velika mogućnost. Isto tako je jedna od ključnih mogućnosti korištenje strukturnih instrumenata Kohezijske politike Europske unije. Razvoj i internacionalizacija klastera konkurentnosti te transfer tehnologije kroz izravne strane investicije navodi se na listi mogućnosti. Još neke od mogućnosti su transfer tehnologije kroz izravne strane investicije i jačanje izvrsnosti industrije putem razvoja tehnoloških platformi. Važna prednost i mogućnost je promocija Republike Hrvatske kao atraktivne investicijske destinacije. Kod ulaganja u obrazovanje postoji mogućnost cjeloživotnog obrazovanja i brže prekvalifikacije radne snage. Važno je i jačanje uloge gospodarske diplomacije u proaktivnom privlačenju investicija.

Prijetnje s kojima se suočava prilikom privlačenja investicija također su brojne. Globalne promjene na svjetskom tržištu jedna su od prijetnji, kao i jačanje investicijske atraktivnosti

drugih zemalja u Jugoistočnoj Europi. Jedna od velikih prijetnji je globalna financijska kriza te nestabilna politička situacija u okruženju odnosno u zemljama koje nisu članice EU. Još jedan izazov koji Ministarstvo gospodarstva navodi za poticanje investicija jest narušavanje ravnoteže postojećih prirodnih resursa.

Opći je cilj Strategije poticanja investicija pridonijeti ostvarivanju konkurentnosti i potaknuti gospodarski rast kroz povećanje priljeva domaćih i stranih investicija.

7.2 Unaprjeđenje institucionalnog okvira za investicije

Pojedine analize ocjenjuju da u Hrvatskoj ne postoji tzv. sistemska inovacijska politika, odnosno da je ona neučinkovita jer nije uspjela pokrenuti inovacije i razvoj utemeljen na znanju i produktivnoj upotrebi znanstveno-istraživačkih resursa. Hrvatski inovacijski i istraživački sustav trebao bi ostvariti značajne prednosti ulaskom u EU. Time se povećavaju mogućnosti ostvarenja izvrsnosti i konkurentnosti hrvatskog inovacijskog sustava.

U Republici Hrvatskoj je potrebno više poticati istraživanje i tehnološki razvoj u područjima znanosti koje mogu doprinijeti poboljšanju općih uvjeta života i razvoju gospodarstva.

U ovogodišnjem Izvješću o globalnoj konkurentnosti zabilježeno je poboljšanje ranga Hrvatske na globalnoj ljestvici konkurentnosti. Ovogodišnji rast za šest pozicija u odnosu na 2012. smješta Hrvatsku na 75. mjesto među 148 zemalja svijeta. Hrvatska je od 2002. godine, kada je prvi put uključena u ovo mjerenje, bilježila razdoblje realnog napretka od 2005. do 2007, a potom od 2008. do 2012. kontinuirani gubitak pozicije.

Ovogodišnji rezultati Hrvatske pokazuju značajno poboljšanje ocjene razvoja financijskog tržišta (78.) i poslovne sofisticiranosti (88.), dok ostali faktori bilježe minimalni porast. Zamjetan je pad ocjena makroekonomskog okruženja (67.), zdravlja i osnovnog obrazovanja (66.) i efikasnosti tržišta rada (114.).

Švicarska, kao prvorangirana odnosno najkonkurentnija zemlja na svijetu, zadržala je vodstvo na ljestvici i ove godine, a slijede Singapur, Finska, Njemačka, SAD i Švedska. Nove članice EU imaju različite trendove. Bugarska i Rumunjska bilježe rast, dok Slovenija, Češka, Slovačka i Mađarska znatan pad. Ostale zemlje u okruženju također su zabilježile pad

konkurentnosti uz iznimku Crne Gore i Makedonije koje su i ove godine poboljšale svoje pozicije i nalaze se na 67. odnosno 73. mjestu.⁴³

Zbog integriranosti u europski prostor Hrvatska mora poštovati europske standarde, uvoditi institucije koje će joj omogućiti lakšu komunikaciju s Europom i ostvarivanje rente od sigurnosti takvih institucionalnih aranžmana. Pri uvođenju novoga sustava, ili za uspjeh reformi, važno je da građani dožive novi sustav kao njima prirodan sustav koji odgovara rješenju njihovih problema. Dakle, mora postojati čvrsti kriterij u provedbi reformi, u donošenju zakona i drugih institucionalnih rješenja koja su društvu prirodno prihvatljiva, jer u suprotnome normativno uvedene institucije neće zaživjeti, niti je moguć jednoobrazni transfer politika.⁴⁴

⁴³<http://www.konkurentnost.hr/Default.aspx?sec=78>

⁴⁴ BALETIĆ, Z., BUDAK, J. (2007.) Indeksi ekonomskih sloboda kao mjerila institucionalne konvergencije Hrvatske prema EU. *Ekonomski pregled*. 58 (12). str. 822.-823.

8 Investicije kao ključan čimbenik ekonomskog rasta

Institucionalni nedostaci utječu na razinu realnog BDP-a. Brže i učinkovitije promjene kvalitete javnog upravljanja i samog institucionalnog okvira pridonijele bi budućem ekonomskom rastu pojedine zemlje. To vrijedi za reformu pravosuđa i javne uprave, za suzbijanje korupcije ali i jačanje demokracije mehanizma za kontrolu nositelja vlasti.

Usklađivanje prioritetnih ciljeva države i strukture javnih rashoda vezano je uz institucionalne reforme, to jest, uz postojanje institucija koje će ciljeve fiskalne politike u potpunosti provesti. Institucionalna reforma u Hrvatskoj nije provedena na primjeren način, pa je česta pojava da država ne ispunjava pravovremeno svoje obveze, primjerice isplate nadnica i mirovina, a tu su i nenaplativa potraživanja prema gospodarskim subjektima.⁴⁵

Većina dosad provedenih istraživanja donijele su zaključak kako je jači smjer institucija prema rastu nego obratno. Republika Hrvatska zaostaje za zemljama EU kada su u pitanju poticaji investicija u fizički i ljudski kapital te u inovacije. Dokaz tome se vidi iz pokazatelja vladavine prava, pokazatelja rasprostranjenosti korupcije i administrativnih zapreka pri osnivanju poduzeća. Nažalost reforme pravosuđa i javne uprave su samo polovične te je volja provođenjem istih upitna. Problemi se rješavaju samo donošenjem novih zakona i strategija uz zanemarivanje činjenice da su beskorisni ako se ne provode.

Nova razvojna strategija trebala bi imati osnovne značajke koncepta vlastitosti⁴⁶ ekonomskog programa svake zemlje. U tranzicijskim zemljama može se zaključiti kako su najuspješnije one ekonomije koje su svoje razvojne uspjehe ostvarili na osnovi vlastitih, autohtonih programa ekonomskog razvoja koji odgovaraju konkretnim prilikama te su prihvaćeni na osnovi društvenog konsenzusa.

No, veoma se vjerojatno, po našem mišljenju, može očekivati da će tzv. „politička inercija“ u Hrvatskoj djelovati na kontinuitet postojećeg razvojnog modela, kao i kod drugih zemalja, sve dok ne nastupi prijeka potreba njegove promjene, kada dinamika ekonomskih, političkih i socijalnih kretanja više neće ostaviti druge alternative.⁴⁷

⁴⁵ ŠKARE, M. (2007.) Priroda gospodarskog rasta u Hrvatskoj. *Ekonomija*. 14 (1). str.135

⁴⁶ *Country ownership*

⁴⁷ RADOŠEVIĆ, D. (2003.) Nova razvojna paradigma – stvara li se novi model gospodarskog i socijalnog razvitka: „post-Whashingtonski konsenzus“? *Ekonomski pregled*. 54 (11-12).

9 Zaključak

Institucionalne promjene rezultat su interakcije neformalnih i formalnih institucija, koje ako djeluju u istom smjeru, imaju jači učinak. Njihov učinak može biti u pozitivnom ili u negativnom smjeru, ovisno o tome kojim se ciljem definira.

Za ispitivanje razine institucionalnoga razvitka set pokazatelja kojima se koristi u analizama koristan je za usporedbu, jer se zasniva na metodološki konzistentnim međunarodno usporedivim bazama podataka. Preliminarna pretpostavka bila je da su na početku tranzicije sve promatrane zemlje imale veoma sličan institucionalni okvir, odnosno da su pošle od iste početne razine. Ta pretpostavka nije u potpunosti točna, jer ne uzima u obzir teško mjerljivi društveni kapital, kulturno naslijeđe i druge neformalne institucije. Uočene razlike, osobito u društvenom kapitalu čine prepreku učinkovitom funkcioniranju institucija.

Za zaključiti je da prilikom provedbi reformi mora postojati čvrsti kriterij za donošenje zakona i drugih institucionalnih rješenja koja su za društvo prihvatljiva jer u suprotnome uvedene institucije neće funkcionirati. Nerealno bi bilo očekivati da će zajednički sustav osnovnih institucija biti jednako funkcionalan i učinkovit u svim zemljama EU i da neće biti potrebno i dalje ga dopunjavati i prilagođivati prema prilikama i interesima pojedinih zemalja.

Potrebno je ne samo shvatiti važnost cjelokupnog institucionalnog okvira koji je od presudne važnosti za ekonomski rast, već i biti svjestan posljedica marginalnih promjena ne samo na ukupnoj uspješnosti nego i na pojedinim sektorima ekonomije. Struktura poreznog sustava, regulativa, statuti i zakoni su samo neka od formalnih ograničenja koja oblikuju i određuju poslovnu politiku tvrtki, sindikata i drugih organizacija, a time određuju i specifične aspekte ekonomske uspješnosti.

U Republici Hrvatskoj jedna od najvećih slabosti za poticanje investicija je postojanje administrativnih prepreka. Gospodarska struktura je ovisna o tradicionalnim i nisko-tehnološkim sektorima te je tehnologija zastarjela i dodana vrijednost industrijske proizvodnje je niska. Struktura investicija je nepovoljna što se najbolje vidi iz koncentracije investicija u uslužnom sektoru.

10 Literatura

KNJIGE

1. NORTH, D.C. (2003.) *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*. Masmedia. Zagreb.
2. KANDŽIJA, V. et al. (1999.) *Economic system of European union and adjustment of the Republic of Croatia*. University of Rijeka, Faculty of Economics Rijeka. Lovran
3. BODIE, Z., KANE, A., MARCUS, A.J. (2008.) *Investments*. Sedmo izdanje. McGraw-Hill Companies, Inc. Boston.
4. BALDWIN, R., WYPLOSZ, C. (2012.) *The Economics of European Integration*. Četvrto izdanje. McGraw-Hill Education. London.

ČLANCI

1. BAĐUN, M. (2005.) Kvaliteta javnog upravljanja i ekonomski rast Hrvatske. *Financijska teorija i praksa*. [Online] 29 (4). str. 337-366. Dostupno na: <http://www.ijf.hr/FTP/2005/4/badjun.pdf>
2. BALETIĆ, Z., BUDAK, J. (2007.) Indeksi ekonomskih sloboda kao mjerila institucionalne konvergencije Hrvatske prema EU. *Ekonomski pregled*. 58 (12). str. 804-825
3. BANERJEE, A.V., GHATAK, M. (2005.) Symposium on Institutions and economic performance. *Economics of Transition*. Volume 13 (3). str. 421–425
4. BIŠKUP, I. (2012.) Institucionalni uvjeti za unapređenje gospodarskog razvitka županija : slučaj Varaždinske županije. *Ekonomski pregled*. [Online] 63 (3/4). str. 186-226. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/>
5. BONGARDT, A., TORRES, F. (2007.) Institutions, Governance and Economic Growth in the EU: Is There a Role for the Lisbon Strategy? *Intereconomics*. January/February. str. 32-42
6. BUDAK, J., SUMPOR, M. (2009.) Nova institucionalna ekonomika i institucionalna konvergencija. *Ekonomski pregled*. [Online] 60 (3/4). str. 168-195. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/>

7. DRAŠKOVIĆ, V., DRAŠKOVIĆ, M. (2009.) Anti-krizna ekonomska politika i inovaciono-institucionalni model privrednog rasta. *Ekonomija* [Online] 16 (2). str. 611-625. Dostupno na: <http://staro.rifin.com/root/tekstovi/>
8. DUNKOVIĆ, D. (2003.) Ekonomika transakcijskog troška: razvoj okvira modernog tržišnog partnerstva. Dostupno na: <https://bib.irb.hr/>
9. HALEBIĆ, J. (2009.) Ekonomske institucije : nacionalni i globalni efekti. *Ekonomija*. [Online] 16 (2). str. 627-641. Dostupno na: <http://ibn-sina.net/bs/component/content/article/519>
10. LUCIĆ, N. (2010.) O pitanjima izravne demokracije i mogućem utjecaju njenih institucija na gospodarski razvoj. *Pravni vjesnik*. 26 (3/4). str. 217-246. Dostupno na: <http://vjesnik.pravos.hr/>
11. OTT, K. (2004.) Pridruživanje hrvatske europskoj uniji: izazovi institucionalnih prilagodbi. *Institut za javne financije*. [Online] Dostupno na: <http://www.ijf.hr/>
12. RADOŠEVIĆ, D. (2003.) Nova razvojna paradigma – stvara li se novi model gospodarskog i socijalnog razvitka: „post-Whashingtonski konsenzus“? *Ekonomski pregled*. 54 (11-12). str. 882-903. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/>
13. ŠKARE, M. (2007.) Priroda gospodarskog rasta u Hrvatskoj. *Ekonomija*. 14 (1). str. 107-126. Dostupno na: <http://www.rifin.com/>
14. VEDRIŠ, M. (2008.) Institucije, regulatorna uloga i gospodarski rast nacionalnih ekonomija. *Ekonomski vjesnik*. [Online] 21 (1/2). str. 9-18. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/>
15. VEHOVEC, M. (2004.) Ekonomska znanost, istraživačka suradnja i institucionalna ograničenja. *Društvena istraživanja*. 13 (69/70). str. 123-146

INTERNET

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

<http://hrcak.srce.hr/>

<http://ibn-sina.net/bs/component/content/article/519-ekonomske-institucije-u-nacionalnim-i-globalnim-razmjerama.html>

<http://oliver.efri.hr/~pom/org-ponasanje/mreze.pdf>

<http://oliver.efpu.hr/~mskare/predavanja/poglavlje5/poglavlje5.htm>

<http://pravac.org/misao/167/tragedija-zajednickog-dobra-suradnja-i-kolektivni-izbor>

<http://www.hnb.hr/statistika/hstatistika.htm>

<http://www.ijf.hr/>

<http://www.iustitia.hr/hr/naslovnica/18-novosti/34-okrugli-stol-birokratske-prepreke-investicijskoj-klimi-u-hrvatskoj>

<http://www.konkurentnost.hr/Default.aspx?sec=78>

<http://www.mingo.hr/page/kategorija/investicije>

<http://www.mingo.hr/page/prijedlog-strategije-poticanja-investicija-u-republici-hrvatskoj-za-razdoblje-2014-2020-30-svibnja-14-lipnja-2014>

<http://www.rifin.com/>

<http://vjesnik.pravos.hr/>

<http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>

<https://bib.irb.hr/>

Popis grafova i tablica

Graf 1. Prikaz BDP-a Republike Hrvatske u milijunima eura za razdoblje od 2004. – 2013. g.

Graf 2. Prikaz BDP-a per capita u Republici Hrvatskoj u eurima za razdoblje 2004. – 2013. g.

Graf 3. Prikaz kretanja izravnih inozemnih ulaganja u Republici Hrvatskoj u milijunima eura za razdoblje 1993. – 2013. g.

Graf 4. Prikaz ukupnih inozemnih izravnih ulaganja u Republiku Hrvatsku (po zemljama porijekla) u milijunima eura za razdoblje od 1993. – 2013. g.

Tablica 1. Prikaz BDP-a i broja stanovništva u svijetu, BiH, Hrvatskoj i Srbiji, za razdoblje od 2004. – 2008. g.

Tablica 2. Koeficijenti bogatstva za BiH, Hrvatsku i Srbiju, za razdoblje 2004. – 2008. g.

Tablica 3. Međuodnos koeficijenata bogatstva BiH, Hrvatske i Srbije, za razdoblje 2004. – 2008. g.